

A SZERB MONOSTOREGYHÁZAK
TÖRTÉNETI EMLÉKEI

DÉLMAGYARORSZÁGON

IRTA

SZENTKLÁRAY JENŐ

LEV. TAG

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1908. január 13-án tartott ülésén.)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1908

I.

Hazai történetírásunk feltűnően keveset foglalkozik a magyarországi szerb nép görög egyházi intézményeinek történetével. Nem érdeklődünk eléggé e bizanti alkotásoknak magyar földön — a római egyház és a nyugati műveltség körében — folytatott életével és azokkal a körülményekkel, melyek közt ezek az ősrégi keleti keresztény intézmények az ő sajátos jellegzetes formájukkal és szellemükkel hazánk területére behatoltak s itt már évszázadok előtt állandó otthont készítettek maguknak.

A keleti görög egyház legjellemzőbb s közművelődési és magyar állami tekintetekből is figyelemre legméltóbb intézményei hazánkban a *szerb monostoregyházak*, rendeltetésük szerint a magyar földön élő szerb nép vallásérkölcsi nevelőházai és tanítóiskolái.

A mennyi emléket én a görög egyházi és szerb nemzetiségi telepeken a Duna-Tisza-Marosközön hiteles értesülésekből, nyomtatott és levéltári adatokból, vagy följegyzett hagyományokból összegyűjthettem, ebbe a kis dolgozatomba foglaltam együvé, hogy megmentsem ez érdekes régiségeket a magyar történelem számára. Mert a szerb eparchiális egyházak és monostorok multjáról most először esik szó magyar történeti irodalmunkban.

Ismeretes dolog, hogy magyar őseink már a honfoglalás-kor nagyszámú szláv népet találtak hazánk mai területének különböző vidékein. Már a VIII. és IX. századokban nagy területen elszórva élt a szlávok a mai dunántúli területen s hazánk csaknem összes északnyugati részein. Ősi szláv helynevek és okiratos bizonyítékok tanúsítják, hogy a szláv lakosság sűrű tömegekben volt elterjedve Délmagyarországon is, a Maros-

Tisza- és az Al-Duna közén. Hitvallására nézve a szláv nép egyáltalában, s különösen a délvidéki, a bizanti görög egyház kötelékébe tartozott, mint a melynek hatását Erdélyen át és a Balkán felől legközvetlenebbül érezte. Noha a magyar történelem egész a XVII. század végéig nem ismer hazánkban a magyar királyok és a magyar nemzeti törvényhozás által szervezett görög-keleti püspökségeket s egyházmegyéket, a melynek királyaink alapításából a római keresztény egyházban kezdettől fogva léteztek, való igaz mégis, hogy már a magyarok bejövetelét jóval megelőző időkben, úgy szintén a magyar kereszténység első kezdeteinek korában, valamint azontúl is a Photius és Cerularius keleti egyházszakadását követő századokban, éltek Magyarország mai területén keleti görög *püspökök*, kik a szláv lakosságon pontifikális joghatóságot gyakoroltak, és fennálltak görög-orthodox *monostoregyházak* is, a melyeknek szerzetesei a szláv hívek körében lelkipásztori funkciókat végeztek.

Nem kívánok ugyan foglalkozni itt a szláv történet-tudósoktól feltalált azzal a történeti valótlanossággal, mintha a pápák a IX. században a német-római császárok hatalmi igényeinek ellensúlyozására maguk állítottak volna fel Magyarországon egy szláv nemzeti egyházat, a Methodius-Svatopluk-féle morva-pannóniai érsekséget;¹⁾ azonban kétségtelen, hogy e földön, melyet ma magyarnak nevezünk, különböző hatások alatt már az őskeresztény századok óta, a nagy népmozgalmak korában szláv jellegű kereszténység fejlődött püspökségekkel és hierarchiával s csak századokkal később sarjadt ki utána a római egyetemes keresztény egyház.²⁾

Már Maximianus, Galerius és Diocletianus római császárok uralkodása alatt említi a martirologium Pannóniában a száva-parti Sirmium város görög monostoregyházát, melynek szt. Irenaeus volt a püspöke. Itt szenvedett vértanui halált Sirenus nevű szerzetes is 72 hívővel együtt. Említik továbbá az egyházi kutfők ugyanezen monostor Montanus nevű papját, a ki

¹⁾ *Dudík*: Mährens allg. Gesch. — *Schaffarik*: Slav. Alterthümer. — *Ginzel*: Die mähr. Legende.

²⁾ *Hummer*: A kereszténység nyomai hazánk mai területén a honfogl. előtt. (Kath. Szemle, 1894.)

Diocletianus uralkodásakor nyerte el a mártírok koronáját. Biborban született Konstantin korában (950) a Szerémség még görög tartomány (thema) volt s mintegy előcsarnokát képezte a görög császárok befolyásának magyar hazánkra. Éppen e befolyás megerősítése s a görög egyházi emlékek felújítása céljából alapítá újra a szláv születésű Radó nádor (1056) a volt sirmiumi, illetőleg szt. demeteri görög hitű monostort, mely tudvalevőleg egész a XVI. századig tartotta fenn magát eredeti minőségében.¹⁾ Az V. század elején Dáciában Nikétasz nevű görög püspökről van tudomásunk, a kit római zarándok-útjában Paulinus nolai püspök dicsőítő költeményekkel fogadott. Nagy Károly császár a lorch-passau püspökségnek egész a Rábaig adott jurisdictiót és Avarországot három egyházmegyére osztotta.²⁾ A Duna-Száva köze, a Frankochorion, az aquileai patriarchátus alá tartozott.³⁾ Itt mindenütt szláv egyházak álltak fenn görög és szláv liturgiával és a szlávok nagy apostolatát, Methodiust, midőn törekvései ellen a frank király és a német egyház Rómában panaszt emeltek, VIII. János pápa éppen attól tiltotta el: »ne in barbara, hoc est sclavina lingua sacra missarum solemniter celebraret.«⁴⁾ Bizáncból indultak ki a magyarok megtérítésének első kísérletei is. Gyejcsa fejedelem ipjáról, Gyula erdélyi vajdáról szintén tudjuk, hogy huzamosabb időzvéen Bizáncban, egy Hierotheus nevezetű görög szerzetest hozott magával, a kit Theophilactus Turkia (Magyarország) püspökévé szentelt, hogy a kereszténységet a fejedelem udvarában megerősítse és a bizanti keresztény egyházat Erdélyben szervezze. Legendáinkból ismerjük a veszprémi görög apácák monostorát és a marosvári görög apátságot, melynek apátját és szerzetes papjait Csanád vezér az Oroszlánoson épített görög monostorba telepíté át, hogy a nyugat-római egyház szervezése céljából Délmagyarországra küldött Sagredo Gellért püspököt és káptalanát a marosvári görög monostorban elszállásolhassa. Minthogy ekkor még egységes volt a keresztény

¹⁾ *Czoernig*: Ethnographie der oesterreich. Monarchie.

²⁾ *Márki Sándor*: Szent Paulinus és az avarok.

³⁾ U. o.

⁴⁾ *Erben*: Regesták. (V. ö. *Hummer*: A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt.)

egyház, könnyű megérteni szent Istvánnak görög papok részére tett alapítványait, a Konstantinápolyban és Jeruzsálemben létesített görög monostorainak keletkezését s azt a különös körülményt, hogy a szent Péter és szent Pál tiszteletére szentelt budai templom építéséhez görög építőmestereket (magistri lapicidi de Graecia) hívtak meg.¹⁾ II. Endre országlata alatt 1225-ben az áthoszi Hilendár görög monostorból szent Sabbas által felavatott egy Bogdán Arzénius nevű hegumén jött Délmagyarországra és a mai Versecz melletti Meszeshegy tövében a keleti görög vallású népesség számára zárdát alapított.²⁾ 1204-ben III. Ince pápa, Imre király panaszára, a magyarországi görög monostorok és görög barátok zilált erkölcsének megvizsgálására Simon váradi püspököt és a veszprém-egyházmezei pilisi apátot küldte ki, írván: »Significavit nobis carissimus in Christo filius noster, Rex Vngarorum illustris, quod quaedam Ecclesiae monachorum graecorum, in Regno Vngariae constitutae, per incuriam diaecesanorum Episcoporum, et per ipsos graecos, qui valde sunt — sicuti asserit — dissoluti, penitus destruantur; a nobis supplicans humiliter et devote, ut auctoritate nostra unus fieret Episcopatus ex ipsis, qui nobis nullo mediante subesset, vel Abbas aut Praepositi latini constituerentur in illis, quorum studio et diligentia earumdem Ecclesiarum status posset in melius reformari.« Tehát meghagyta a biztosoknak a pápa, hogy a görög monostoregyházakat megvizsgálván, neki jelentést tegyenek: vajjon orvosolható-e a baj önmaguk a görögök által, avagy lehetséges volna-e a görög monostoregyházakat, Imre király kívánsága szerint, egyazon latin püspök alatt közvetlenül a római apostoli szentszék alá rendelni?³⁾ II. Endre király korában, valószínűleg már sokkal régibb idők óta, Visegrádon szintén létezett egy görög monostoregyház. 1221-ben ápr. 20-án III. Honorius pápa megbízta az esztergomi érseket és a pilisi apátot, hogy a visegrádi apátságba a görög szerzetesek helyébe latin szertartásúakat vezessenek be.⁴⁾

¹⁾ *Czoernig*: II. 138—139. II.

²⁾ *Pesty*: Helységnévtár.

³⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. II. 429—430. I. — *Wagner*: *Analecta Seep.* suppl. — *Veszprém-egyház. vatikáni eml.* I. 13. I; II. 12. I.

⁴⁾ U. o.

Mikor Nagy Lajos alatt a XIV. század közepén Koriátovics Tivadar, száműzött s több évek óta Magyarországhban élő litván herceg, alattvalóinak nagyobb részével hazánk északkeleti vidékére beköltözött, népe vallási szükségleteinek kielégítésére legott görög hitű monostoregyházat alapított, melyben orosz barátokat helyezett el.

A görög egyház benyomulása a magyar birodalomba természetes folyománya volt annak a szoros politikai és rokoni összeköttetéseknek, melyeket Árpád-házi királyaink a görög császárokkal a XI. századtól a XIII. századig fentartottak. Dukas görög császár I. Gyejesának (1072) koronát küldött Gyejesa és a saját képmásával. Kálmán király és II. István uralkodása alatt Álmos herceg Konstantinápolyba szökött (1109—1128), a hol Konstantin névvel ruházták fel. II. Gyejesa alatt Boricsot fogadták Konstantinápolyban nagyon barátságosan, sőt Boricsot Bosznia és Dalmácia birtokához is a görög császár segíté. II. István herceg a magyar koronára való jogát Mánuel görög császárra ruházta, a ki viszont unokahugát, Komnen Máriaát, adta neki feleségül. László herceg szintén a görög császári udvarba menekülvén, hasonlóképen görög hercegnővel lépett házasságra. A görögök ellenséges támadásainak korszakában a Szerémség többször volt huzamosabb ideig is a bizánci császárok uralma alatt. Mánuel császár III. István magyar király öcsesét, III. Bélát fiává fogadta, Alexiusnak nevezte el és a konstantinápolyi udvarban nevelteté. II. Endre felesége is görög leány volt s IV. Béla királyunk Laskáris görög császár leányát, Máriaát, birta feleségül.

Ez az erős politikai és rokoni láncolat Magyarországon és a bizánci császárság közt kétségkívül hathatósan elősegíté a görög egyház elhatalmasodását hazánknak főképen szlávok lakta vidékein.

De helyesen jegyzé meg egy kutató történetírónk, hogy a szláv egyháznak ez az elhelyezkedése magyar földön — a latin kereszténység ölében — nem vala egyéb, mint előretolt árnya annak a veszedelmes iránynak, mely a görög birodalom felzavart viszonyaiban keletkezve, megtámadta az egyetemes egyház egységét, hogy az abból fejlődő schisma tévelyeivel szét-

szaggassa a nagy keresztény családot.¹⁾ Az ellenszenv, melylyel a görögök, főképen a nyílt egyházszakadás óta (1054), a nyugati kereszténység pásztorai és hívei iránt viseltettek, teljesen kizárta azt, hogy a latin egyház részéről bárminő beavatkozást eltűrtek volna. Mikor Gergely pápa 1235-ben felhívta Béla királyt, hogy a Szentföld felszabadítására fegyveres erőt adjon, maga mondja a görögökről: »qui magis latinis odiunt, quam pagani.«²⁾ Nemesak a hitettségét és ez által a vallásos érzületet veszélyeztették hazánkban, de félvad, trágár szokásaikkal s különösen a nemzet társadalmi erőnyeit támadó házassági kihágásaikkal az állami közrendet is súlyosan megrendítették. Azért királyaink utóbb is ismételten voltak kénytelenek a magyarországi görög egyházakat, papjaikat és híveiket szigorú állami ellenőrizet alá helyezni. Indokolva volt ez különösen azokban a megyékben, hol a görög hitű szláv nép nagyobb tömegei laktak együtt. Még inkább felszaporodtak e tömegek különösen a Szörényi-Bánság sebesi kerületében, melynek kenézei és polgárai 1365-ben Nagy Lajosnak Bodony megvívásánál tényleges szolgálatokat teljesítettek. Az odavaló népnek és papságnak jelentékeny sokasága lepte el akkor hazánk ezen déli részét.³⁾ Miért is Nagy Lajos király 1366-ban kötelességévé tette a Délmagyarországra bevándorolt szláv papoknak, hogy Himfi Benedek akkori kevei és krassóvármegyei főispán előtt jelentkezzenek feleségeikkel, gyermekeikkel s minden cselédjeikkel együtt.⁴⁾ Minthogy azonban a görög hitű szláv elem ennek daczára Krassóban és Kevében nagyon elhatalmasodott, Nagy Lajos megengedte a szigorúbb rendszabású ferenczrendi szerzeteseknek, hogy Cseri városában, Sebesen, Haczakon és Orsován rendházakat állíthassanak és ekképen közvetlenül a helyszinén munkálkodhassanak ellenük.⁵⁾ Zsigmond király alatt pedig csak kath. nemesek és kenézek

¹⁾ *Hummer*: A szláv kereszténys. hazánk mai terül. a honfogl. e.

²⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. IV. 1, 31.

³⁾ *Thallóczy Lajos*: Nagy Lajos és a bulgár bánság. — Bruchstücke aus d. Gesch. d. nordwestl. Balkanländer. (Wiss. Mitteilungen aus Bosnien u. Herzegovina, III. 325.)

⁴⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. IX. 3, 543.

⁵⁾ *Borovszky Samu*: Csanád várm. története.

lehetek ott birtokosok, de schismatikus papokat nem állíthattak be, mert különben elvesztették birtokaikat. Schismatikus papoknak nem volt szabad a nép közt schismatikus tanokat hirdetniök; ha azt tennék, a vármegyék várnagyjai elfoghatták őket. Kath. embernek tilos volt schismatikus nővel házasságra lépni és megfordítva. Minden kenéz és paraszt gyermekét csak kath. pappal kereszteltetheték meg.¹⁾

Azonban a halálos közveszély, mely másfél század múlva kelet felől végső pusztulással fenyegeté az egész keresztény nyugatot, a gör. egyházzal szemben engedékenyebb felfogást juttatott érvényre Rómában. A ferrara-flórenczi zsinaton létrejött megállapodások után már Róma is azzal kecségteté magát, hogy a két egyháznak, a keletinek és nyugatinak, hön öhajtott egyesülése szent Péter utódjának primátusa alatt végre valahára őszintén be fog következni. IV. Jenő pápa 1439-ben elragadtatással írja osztrák Frigyesnek: »Ecce enim, quod ardentissimo studio et indefessa pietate olim, et longe antequam ad Pontificatus apicem assumeremur optavimus, orientalis et occidentalis Ecclesiae diuturnum perniciosumque discidium, post quadringentos quinquaginta annos, divina tandem miseratione sublato est.«²⁾ Róma magatartása következtében a görögök megfítélése most már sokkal enyhébb lett a magyarok részéről is, mint volt annakelőtte.

Az 1481-ik évi országgyűlés 3-ik cikkelye már a papi tized alól is felszabadította a magyarországi szakadár egyházhoz tartozó ráczókat, oroszokat (ruténeket) és oláhokat, a minek magyarázata az 1495-ik évi 45-ik cikkely szerint abban áll, mert ezek a saját szertartásaik szerint élnek, tehát a saját papjaik ellátásáról is maguk tartoznak gondoskodni.³⁾

Midőn aztán a XV. és XVI. századokban az ozmán hatalom feltartóztathatlan erővel előrenyomult és a balkáni görög hitű szerb nép sokadalmát egymásután átszorította a Duna balpartjára, a Délmagyarországon hazát talált szerbek szállásain már bizonyos *eparchiális organisatio* kezdett kibontakozni, *azonban a magyar állam teljes neutralitása mellett,*

¹⁾ *Acta Bosnae.* (Borovszky id. m.)

²⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. XI. 345.

³⁾ *Corp. Jur. Hungar.*

tisztán felekezeti alapon. Az első ilyen felekezeti csoportosulás a Szerémségben ment végbe a XVI. század elején, János szerb deszpota († 1502) életében. Ennek öcscse, *Miksa*, lett a szerbek első szerémségi metropolitája Krusedol székhelylyel, a mely monostort ő alapította és javadalmazta.¹⁾

A mohácsi vésznep után, nevezetesen Temesvár (1552) és Gyula (1566) elestével, midőn a hozzánk menekült szerb nép — minthogy Belgrád már 1521-ben török kézre jutott — elveszté reményét a Szerbiába való visszatérésre, a szerémi metropolitai széken kívül még tizenkét n. e. gör. kel. vallásu szerb püspökség keletkezett Magyarországon *anélkül, hogy ezt a felhóddal viaskodó magyar nemzet, vagy az állami kormányzat bármikép is tudomásul vette volna.* E püspökségek a törököktől leigázott Szerbiában maradt *ipeki patriarchátus* intézkedéséből és felsőbbbsége alatt jöttek létre és maradtak továbbra is az ipeki patriarchának alárendelve, egész a XVII. század végéig.

A török hódoltság korszakában a következő gör. kel. n. e. püspökségek léteztek Magyarországon:

1. A *budai püspökség.* Első említése 1552-ben egy kéziratban evangéliumban fordul elő. Budai szerb püspök volt akkor *Máté* metropolita.²⁾ Utána említik *Sebestyén* metropolitát³⁾ († 1662), *Cyryllt*⁴⁾ († 1679) és *Victort*⁵⁾ 1680-ban.

2. A *szeged-bácsi püspökség.* Első ismert szegedi szerb püspök volt *György* metropolita. Előfordul 1578-ban⁶⁾ és 1579-ben⁷⁾, 1581-ben pedig már mint volt szegedi metropolitát említik.⁸⁾ 1609-ben *Mardária* szeged-bácsi metropolita fordul elő.⁹⁾

3. *Horvátországi püspöknek* említik szerb források a

¹⁾ *Miklosich*: Monum. serbica, 541. l.

²⁾ *Stojánovics*: Sztári szrpszki zapiszi, I. 180. l.

³⁾ U. o. III. 61. l.

⁴⁾ U. o. I. 425. l.

⁵⁾ U. o. I. 424. l.

⁶⁾ U. o. I. 226. l.

⁷⁾ U. o. és *Schaffarik*: Gesch. d. Literatur III. 219. l. (Prága 1865.)

⁸⁾ U. o. I. 203. l.

⁹⁾ *Vitkovics*: Zagrabi érs. levtr. Epistolae missiles originales I. sz. 66—70.

XVI. század végén *Basiliust*, ki a mácsvai monostoregyházat alapította és püspöki székhelylyé tevé.¹⁾ Utána jött *Gábor*.²⁾ Ezt követték 1609-től: *Vretanya Simeon*,³⁾ *Dániel*, *Predojevics Miksa*, *Predojevics Gábor* (1642—1644), *Basilius* (1644—1648), *Staniszáulyjevics Sabbas* (1648—1662), *Mijakics Gábor* (1663—1670) és *Zoresics Pál* (1671—1685).⁴⁾

4. A *jenei püspökség.* Székhelye Arad megyében Borosjenőn volt, valószínűleg már a XV. század óta.⁵⁾ Püspökei azonban csak a XVII. századtól kezdve ismeretesek, a mint itt következnek: *Brankovics Sabbas* (1605), a ki Lippa megvétele-nél érdemeket szerzett s ezért Rákóczy Zsigmond fejedelemtől 1606-ban Szabadhelyt kapta.⁶⁾ Olykor lippai püspöknek is nevezik.⁷⁾ Úgy látszik, hogy a jenei és lippai szerb püspökség ugyanaz volt és a püspök majd Borosjenőn, majd Lippán rezideált. Következett *Brankovics Lázár* (Longinus),⁸⁾ ki zárdába vonulván, vele a borosjenei és lippai szerb püspökség is megszűnt, illetve egyesült a temesvárival. Csak a címét viselték még a XVII. század végén bizonyos *János* és *Diákovics Izaiás* püspökök, kik a szerémségi Krusedol-monostorban zárdafőnökök is voltak.⁹⁾

5. Az *aradi püspökség* egyidőben keletkezett a jeneivel¹⁰⁾ s azzal és a lippaival együtt a XVII. században beolvadt a temesváriba.

6. A *pozsegai püspökség*et Orahovicza-monostor székhelylyel Makariás ipeki patriarcha állította fel 1557 táján. Püspökök voltak: *József* (1585),¹¹⁾ *Basilius* 1591 és 1594-ben,¹²⁾ utána a XVII. században *Szofronius* és *Gergely*, ezek után

¹⁾ *Grbics*: Karlovaesko vladicsanstvo I. 195. l.

²⁾ U. o. I. 196. l.

³⁾ U. o. 196. l.

⁴⁾ U. o. I. 207—215. ll.

⁵⁾ *Márki*: Arad vm. tört. II. 238. l.

⁶⁾ U. o. II. 54. l.

⁷⁾ U. o. II. 239. l.

⁸⁾ U. o. II. 236—241. ll.

⁹⁾ *Golubinszki*: Ocserk, 611. l.

¹⁰⁾ *Ráics*: Isztória, IV. 69. l.

¹¹⁾ *Stojánovics*: Sztári szrpszki zapiszi I. 234. l.

¹²⁾ U. o. 241 és 249. ll.

Joachim (1667),¹⁾ a kinek főpásztorkodása alatt a pozsegai szerb püspökség elenyészett.

7. *A verseczi püspökség* Böhm Lénárd szerint²⁾ már a XV. században keletkezett volna, a mit nehéz elhinnünk bizonyítékok nélkül. Említenek ugyanis a szerb hagyományok a XV. század végén egy *Parthenius* (Oserni) nevű gör. kel. szerb vladikát, ki az alsó Duna tájain ekkor már békességben gondozta a szerb hívek lelki ügyeit.³⁾ Azonban okiratos adat bizonyítja, hogy a XVI. században már fennállott a verseczi püspökség. Egy 1594-ik évi írott emlékből előfordul egy verseczi püspök említése, kit a temesvári basa megnyuzatott.⁴⁾ Utána *Simeon* fordul elő (1619)⁵⁾, a kit *Antal* (1622)⁶⁾ és *Teodosius* (1662)⁷⁾ követett.

8. *A becskereki püspökségről* alig van adatunk. Első püspöknek említik *Tivodorovics Tivadart* (1594).⁸⁾ A délvidéki szerb fölkelés idejében vezető szerepet ragadott magához, miért is a fölkelés leverése után Erdélybe kellett menekülnie.⁹⁾ Előfordul még *Bisarion* (1609) és *Mihály* (1687).¹⁰⁾ A zentai csata után rövid ideig *Diákovics Izaiás* is kormányozta e püspökséget.¹¹⁾

9. *A lippai püspökség.* Fennállott már 1563-ban, mikor is *Dániel* volt a püspöke.¹²⁾ Egy ekkoron kelt zemplénvidéki adásvételi szerződés szerint házat vásárolt magának Lippán. A XVII. század elején, mint említém, a jenei püspökség egyesült a lippaival. 1651-ben *Sofronius* lippai püspök Orosz-

¹⁾ *Fessler*: Gesch. v. Ungarn, III. 207. — *Golubinszki*, 608. l. — *Pesty*: A Szörényi Bánság tört. I. k. 336. l. — *Vászi*: Beitrag 7. Monogr. d. kön. Freistadt Werschetz. — *Mandukits M.*: O Wrschizu.

²⁾ Dél-Magyarország k. tört.

³⁾ *Picot*: Délm. tört.

⁴⁾ *Stojanovics*, id. m. II. 221. l.

⁵⁾ U. o. I. 295. l.

⁶⁾ *Glász szepszke krály. Akademiye*, LVIII. 226—228. ll.

⁷⁾ U. o. I. 271. l.

⁸⁾ *Szalay László*: A magyarországi szerb telepek, 13—15. ll.

⁹⁾ U. o.

¹⁰⁾ *Stojanovics* id. m. I. 442. l.

¹¹⁾ *Ortvay Tivadar*: Nagy-Becskek monogr. (Történ. Adattár.) — *Szentkláray*: A becskereki vár és Száz év Délm. u. tört.

¹²⁾ U. o. I. 199. l.

országba ment alamizsnát gyűjteni és elmondta ott, hogy a székhelye Hódos monostorban van.¹⁾ Az utána következő *Sabbas* püspöknek a Darabos- és Város-utcza szögletén szép rezidenciája, a Maroson malma és 3 faluja volt, azonkívül élvezte a lippai vár alatti Szabadhely jövedelmeit is.²⁾

10. *A temesvári püspökség* a XVII. század elején fordul elő, mint önálló eparchia. Ekkor *Neophitus* volt temesvári püspök (1608—1613).³⁾ A XVII. század közepén *József* metropolita kormányozta e püspökséget, de 1655-ben visszavonult a partosi monostorba.⁴⁾ Következtek utána: *Mihály* (1686—1687),⁵⁾ *Basilius* (1688),⁶⁾ *Diákovics Izaiás* (1694)⁷⁾ és *Vladiszávlyevics Joannitus* 1716-ban. Ez a vladika érdemes szolgálatokat tett Savoyai Jenő hercegnek Temesvár ostroma alkalmával, miért is érdemei elismerésül III. Károly király 1722-ben valóságos temesvári püspökké nevezte ki.⁸⁾

11. *A hopovai püspökség.* Főpapjai közül ismeretesek *Neophitus* (1541) és *Mihály* (1648), a kik a hopovai monostorban székelték.⁹⁾

12. *A mohácsi másképp szigeti püspökség.* Eredete ismeretlen. Némelyek szerint 1683-ban alakult.¹⁰⁾ Főpapjai közül egyet sem ismerünk.¹¹⁾ —

Némely szerzők említenek még *Csanádon*, *Gyulán* és *Nagy-Váradon* is szerb püspökségeket. Azonban erre nézve nincs semmiféle történeti támaszuk. A föltevés valószínűleg onnan ered, mert a török háborúk korában a jenei, aradi, lippai és temesvári szerb püspökök ide-oda menekültek a fenyegető veszedelem elől. Székhelyüktől távol, ideiglenesen

¹⁾ *Szepszki Sion*, 0904, 143. l.

²⁾ *Márki* Arad vm. tört. II. 239. l.

³⁾ Aláírása egy 1609-iki okiraton.

⁴⁾ A szt.-györgyi monostoregyház könyvjegyzetén. (Lásd alább.)

⁵⁾ *Stojanovics*, id. m. I. 443. l.

⁶⁾ U. o. I. 475.

⁷⁾ *Lyetovisz* 1904, 223—224. ll.

⁸⁾ *Preyer*: Gesch. d. kön. Freistadt Temesvár, 56. l.

⁹⁾ *Golubinszki* 613—614. ll.

¹⁰⁾ *Várady Ferencz*: Baranya multja és jelene, II. 561. l.

¹¹⁾ Közlöm e sorrendet *Zeremszki Hiláron* tudós karlóczai archimandrita »*Szepszki manasztíri u Banatu*« című kéziratos munkájából.

más helyeken tartózkodtak, a hol nagyobb biztosságban élhettek.

Az előadottakból látjuk, hogy a görög keleti szerb egyház már a XVI. század első felében, de jelesül 1557 óta, mikor Macarius érsek az ipeki patriarchátust felújítja, már szervezve volt magyar hazánkban. Az ipeki patriarchák azokra a helyekre, hol a szerbek sűrűbben laktak, püspököket neveztek ki, a kik aztán részint a magyar földön élő szerb deszpoták alapítványából és a hívek adományaiból, részint Oroszország segítségével vidékenként monostoregyházakat emeltek, a honnan népüknek nemcsak lelki ügyeit intézték, de közjogi és társadalmi maguktartását is befolyásolták. Kötelesek voltak a hívek évi adózásokat teljesíteni mind a patriarchának, mind a saját püspökeiknek, a miből azok magukat, monostoraikat és a lelkipásztorokat fentartották. A főpásztori joghatóság gyakorlásának illetékességi viszonyai és a püspöki annáták kötelessége magukkal hozták a határokkal körülrajzolt görög keleti egyházmegyék létrejöttét. Minden püspök külön eparchiális területet kerekített ki magának, a melyen híveit családonként szigoruan számon tartotta, nehogy más idegen püspök az ő eparchiájában jurisdictiót gyakorolhasson és a jövedelmet magához ragadhassa. Ekképpen alakultak hazánkban a XVI. század folyamán az egymástól földrajzilag elkülönített görög egyházi területek, vagyis a külön-külön határvonalakkal bekerített görög keleti püspökségi eparchiák.

II.

A görög hitű szerb püspökségek keletkezésének okát a balkáni szerb nép tömeges és többször ismételt bevándorlásában s e népnek valláserkölcsei szükségleteiben találjuk. De a községekben szerteszét szórt szerb nép összhangzatos irányítása is szükségessé tette vidékenként a vezető középpontokat.

Történetíróink közönségesen *nyolcz nagyobb szerb bevándorlást* különböztetnek meg.

Az *első* nagyobb szerb bevándorlás Nagy Lajos és Zsigmond királyaink korában történt. *Dusán Istvánnak*, a

szerbek nagyfejedelmének 1356-ban bekövetkezett halála után nyomban felbomlott a szerb birodalom. A macsói bánssággal Nándorfehérvár is visszakerült a magyar koronához. *Lázár*, Felső-Szerbiának vagyis Ráczországnak fejedelme, Nagy Lajos magyar király hűbéresének vallotta már magát.¹⁾

A Temes és Maros erdőborított s szántóföldekkel és legelőkkel váltakozó síkságán Nagy Lajos királyunk korában már számos szerb község létezett.²⁾ Arad vármegyében már Zsigmond király uralkodása alatt nagyszámú volt a szerb lakosság. A rigómezei csata után (1389) és Murád szultánnak Szerbia ellen intézett támadásai közben, az 1404—1412. évek alatt, Zsigmond király nagyszámú szerb alattvalóknak engedte meg a menekülést magyar földre. A hussziták ellen vívott háboruiban (1420—1421) ráczok is hadi szolgálatokat teljesítettek a csapatoknál.³⁾ 1426-ban Zsigmond királynak és utódainak hűséget esküdött *István* szerb deszpotá és ugyanazt tették Ráczország összes nagyjai, miért is Zsigmond a deszpotá nővérének fiát, *Brankovics Györgyöt*, Magyarország bárói közé sorozta. S mikor István deszpotá 1427-ben meghalt, Brankovics György lett az utóda.⁴⁾

Brankovics vezette Magyarországra 1433 táján, a Zsigmonddal kötött egyezség alapján, a szerbek *második* bevándorló csapatát.⁵⁾ Mikor pedig 1439-ben Végyszendrő, a deszpotá szerbiai székhelye is Murád szultán hatalmába esett, maga Brankovics szintén a magyarországi uradalmaira, névszerint Világosvárra vonult, melyhez 110 arad- és zarándmegyei helység tartozott, melyeknek lakosait új szerb telepésekkel öregbítette.⁶⁾

¹⁾ Szalay: A magyarországi szerb telepek.

²⁾ *Bárány Agoston*: Torontál hajdáná és Temesmegye emléke. *Márki Sándor*: Arad m. története. — *Czoernig* írja: „Es sind Spuren vorhanden, dass bereits vor dem XV. Jahrhunderte Serben in Ungern lebten. Dahin deuten die Zeugnisse, dass in den Kämpfen mit den Griechen auch Serben als Truppen des ungrischen Heeres Antheil nahmen.“ (*Ethnographie*, II. 151—152. II.)

³⁾ Engel: Gesch. v. Servien u. Bosnien, 79. §.

⁴⁾ Szalay: A magyarorsz. szerb telepek.

⁵⁾ *Czoernig*: Ethnographie, II. 153. I. — Engel (Turóczy után) 84. §. — *Csaplovics*: Slavonien II., 17. I.

⁶⁾ Szalay: id. m.

A harmadik szerb bevándorlás Albert király és I. Ulászló országlata alatt Novoberdo várának eleste után történt. Ez a szerb csapat Jenopolt szállotta meg s erre I. Ulászlótól kiváltságlevelet kapott.

A negyedik tömeges szerb bevándorlás I. Mátyás király alatt 1459-ben ment végbe. Végszendrőnek másodszeri eleste után ugyanis Brankovics György, fiával Istvánnal, nagyszámú szerb népet vezetett át a Száván s a Szerémségben telepítte le őket.

Kinizsi Pál vezette hazánk földjére 1481-ben a bevándorló szerbeknek 50,000 főnyi ötödik csoportját. Ezek részint Délmagyarországon, részint a Szerémségben szállásoltattak el.¹⁾

Számos kisebb rajokban történt 1509—1525. évek közt a hatodik beköltözés. A már említett Miksa (Maxim) szerb metropolita 1509-ben nagyszámú szerb család kíséretében jött a Szerémségbe, hol rokonának, Jaksicsnak uradalmán telepedett le és az Álmos hegyen Krusedol monostort alapította, a hol 1516 jan. 18-án meg is halt. 1525-ben bizonyos Monasterly vezetett be csapatokat a szerbiai Monastirból és környékéről.²⁾

Jelentékenyebb volt a hetedik beköltözés, mely 1538-ban Jurisich Miklós javaslatára történt. Ezt a csapatot I. Ferdinánd gazdag kiváltságokkal ruházta fel.³⁾

Befejezést nyert a szerbek Magyarországra vándorlása 1690-ben, mikor Csernovics Arzén ipeki érsek egyszerre 40.000 szerb családot vezetett át a Dunán hazánk földjére anélkül, hogy arra a magyar nemzet törvényes beleegyezését adta s a bécsi udvar részéről megkérdeztetett volna. A bevándorolt szerbek túlnyomó nagyobb része ekkor a Szerémségben, Horvátországban és Bács-Bodrog megyékben foglalta le magának a császári haditanács által részére kijelölt lakóhelyeket. Másik részük az ország különböző vidékeire szóródott szét. Jutott belőlük a Maros és Tisza partjai hosszában Temes és Csanád megyéknek, Aradnak, Szegednek és e városok környékének. Telepedtek továbbá Arad és Csongrád megyékben, a Csepel szigetén, Pesten és Budán, Váczott, Esztergomban és Komáromban,

¹⁾ *Epist. R. Mathiae Corv.* Kassá, 1743.

²⁾ *Czoernig*: id. m. II., 156. l.

³⁾ U. o.

Székesfehérváron, Szigetváron és Győrött, Borsod, Bihar és Heves megyékben.

A Csernovics-féle tömeges bevándorlásra két körülmény adott okot: Szerbiának török uralom alá jutása és I. Lipót király válságos helyzete a regensburgi békét megszegő XIV. Lajossal szemben. Mialatt Lipót fegyvereit a Rajnán a franczia haderő foglalkoztatta, Szerbiában egymásután elesett Nissza, Viddin, Galambóc és Szendrő, Erdély pedig a zernyesti csata után a porta által fejedelemmé kinevezett Thököly Imre hatalmába jutott. Csernovics, hogy a saját életét és híveit biztonságba helyezze s hogy a szerb patriarchátust, az egyház kincseit és a tulajdon vagyonát megmentse, az akkora Szerbiában táborozó császári generálisokkal, Bádeni Lajos fővezérrel, Piccolomini, Stahremberg, Aspremont és Veterani tábornokokkal abban egyezett meg, hogy a bécsi udvarnak ügynökök közvetítésével ismételten felkínált kegyeit elfogadja s Lipót császártól, a neki megajánlott hű szolgálatok fejében, a szerb és albán alattvalók magyar földre költöztetésére szabadságlevelet kér.

I. Lipót, távolról sem könyörületből — mint osztrák történetírók állítják, — hanem az ellenszegülő magyar nemzet megfélemezésére és a fenforgó hadi szükségletektől kényszerítve teljesíté Csernovics Arzén kérelmét, midőn szabad bebocsátást engedett a balkáni menekülők tömegeinek. Nemcsak elszállásolta őket magyar földön Magyarország rendinek előzetes megkérdezése nélkül, hanem 1691-ben márcz. 24-én, 1691-ben aug. 20-án és 1695-ben márcz. 5-én királyi hitleveleket is adott ki részükre, melyekben hazánk törvényeibe és alkotmányos rendjébe ütköző különféle sérelmes egyházi és polgári kiváltságokkal, többi közt külön területtel (*separatum terrenum*) és külön szerb hatóságokkal (*proprii magistratus*) ruházta fel őket. A magyar alaptörvényekkel mitsem törődve, biztosította a szerbeknek mindazon jogokat, a melyeknek az ipeki patriarchátusban részesei valának.

A magyar rendek teljes száz esztendeig szüntelen tiltakoztak, küzdöttek az országgyűléseken és a vármegyék tanács-termeiben a szerb telepesek exceptionális szabadalmái ellen. Végre azonban mégis kénytelenek valának engedni a bécsi

udvar folyton fokozódó különféle nyomásainak. Nagyobb bajok elkerülése végett 1790-ben becikkelyezték ugyan a polgárjoggal bíró magyarországi görög nem egyesült lakosságnak a papságra, egyházakra, vallásukra, iskoláikra és alapítványaikra vonatkozó kiváltságait (melyeket a felség őseitől átvett), de a 27-ik törvény-cikkelyben határozottan kijelentették: »a mennyiben azok az ország alaptörvényeivel nem ellenkeznek.«¹⁾

Mikor a délvidéken a tömeges balkáni szerb bevándorlások végbementek, a magyarokon és az ősi szláv maradványokon kívül más népfaj még nem lakott ott. Még a most annyira elszaporodott oláh lakosságnak nyoma sem volt akkor a Maros, Temes és Berzava síkvidéki partjain. Az oláhság akkor még Krassó és Szörény megyékben, Erdélyben, Moldvában és Nagy-Oláhsországban tanyázott, ellenségeskedve szüntelen a magyar nemzettel, mely kénytelen volt évszázadokon át véres hadjáratokat vezetni ellenük. Semmiféle bizonyítékaink nincsenek arra nézve, hogy a Maros- és Temesvidék azon térségein, hol a XV. és XVI. századokban keleti görög hitű szerb egyházak keletkeztek, akár külön helységeken, akár a beköltözött szerbek közé vegyülve, oláhok is tartózkodtak volna. Az oláhság tehát, mely Krassóban és a Szörénységben már az Anjouk alatt el volt terjedve, évszázadokkal később húzódtott le a délmagyarországi síkságra. Erdélyben, meg az aldunai hegyek magaslatain sokkal könnyebben megélhetett és kevesebb fáradsággal szerezte meg élelmét, nyájait is sokkal biztosabban eltarthatta a hegységek és erdőségek kövér legelőin.²⁾ Ellenben a délmagyarországi sík földön csak nehéz szántóvető munkából lehetett megélni. A szakadatlan török betörések pedig hadban jártas, háborukban edzett, katonáskodni szerető lakosságot követeltek a határookra. Az ország alsó végeinek őrizete csaknem szakadatlan hadi szolgálatra szorította a lakosságot és azonkívül élelmezni és fuvarozni is kellett a folyton felvonuló hadakat, melyek a családi otthont s magát a családot és szerzeményét szüntelen veszélyeztették. Ez nem volt ínyére az oláhságnak, a míg kényelmesen s könnyen élő

¹⁾ »... quae fundamentali regni constitutioni non adversantur.«
Corpus Juris Hung.: De graeci ritus non unitis.

²⁾ Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása.

szabad ember lehetett a határszéli magaslatok erdőségeiben. Már csak a XVII. század második felében jelennek meg némely oláh pásztornépek, favágók és szénégetők, vályogvetők és szegődményesek a törököktől megszállott déli lapályokon. Különösen Arad felső részeiben, Temes lippai kerületében és a mai Torontálnak Becskerekétől délre nyuló parlag és mocsaras vidékein kerestek maguknak szállásokat. Ez utóbbi helyen 1653 körül már annyira megnövekedtek, hogy Becskerek környékét »Vlaska«-nak (oláhság) nevezték el.¹⁾

Ezek közbevetése után visszatérve a magyarországi görög keleti egyház fejlődésének további mozzanataira, természetesen és magától érthetőnek fogjuk találni, hogy a Balkánról beözönlött görög hitű népek nem maradhattak elfoglalt szállásaikon lelkipásztori gondozás nélkül. Midőn 1453-ban május 29-én Konstantinápoly, az öikuméni patriarcha székhelye s a keleti egyház egységének középpontja, a törökök kezébe esett és a szt. Szófia temploma moseává lőn, nemcsak magából Konstantinápolyból, de a Feketetenger nyugati partjairól is, Thráczia és Ruméliából, az Aegeitenger Hágionhorosz szigetéről, különösen az Áthoszhegy monostoraiból igen sok görög hitű pap menekült el a balkáni tartományokba. Az előnyomuló ozmán hatalom elől balkáni hitsorsosaihoz mentek, s mikor azokat is utolérte az ellenség, vajdákkal és püspökeikkel átjöttek Magyarországra királyaink védelme alá. Vajdáik, vagy deszpotáik már Zsigmond királytól, utóbb Hunyadi János kormányzótól, V. László, I. Mátyás és II. Ulászló királyainktól terjedelmes uradalmakat kaptak hazánkban, a melyeken templomokat s monostorokat emeltek népeik számára. Adományos földjeikből szántókat, erdőségeket, szőlőket és mezőségeket szakítottak ki örök alapítványképen, hogy azokból papjaik megéljenek s az egyházak fentartassanak. Ott volt temetkezőhelyük, s ezek a monostoregyházak középpontjai valának a környékbeli szerb telepek egyházi és vallásos életének, ápolói, fentartói nemzeti hagyományaiknak és szokásaiknak. A középkorban nemcsak a keleti népeknél, de egyáltalában mindenütt a keresztény művelt nemzeteknél áhíthatos felfogás volt az, hogy

¹⁾ Szentkláray: Száz év Délm. u. tört., 98. l.

az istenitisztelet céljaira emelt épületek leginkább mozdították elő az építkezőknek nemcsak földi dicsőségét, de az örökkévaló mennyei jutalmat is biztosítják számukra. A sokat vitatott pannonthalmi alapítólevélben legékebben jut kifejezésre ez a magasztos felfogás. Szent Istvánnak ezek a szavak tulajdonítatnak: »Credimus et vere scimus, si locis, divino cultui mancipatis, potestates atque honores adaugmentaverimus, id non solum laude humana praedicandum, verum divina mercede remunerandum.«¹⁾ S midőn IV. László király 1274-ben megtéríti a monostoregyházaknak a tatárjárás alkalmával szenvedett veszteségeket, az erről kiállított okiratban így szól: »... possessiones eorum (monasteriorum) post insultus tartarorum quovis modo ab eis alienatas, apud manus suas et aliorum habitas, restituendas decrevimus, ob remedium nostrae et parentum animarum.«²⁾ A monostoregyházak patronusi méltóságának bírhatásáért lelkes és nemes versenyre keltek egymással a főúri családok. Akkoriban még a monostorok vladikái, archimandritái, hegumenjei és szerzetesei gondozták a szerb telepeknek nemcsak lelki, de nemzeti ügyeit is. Egyházi és vallásbeli összetartozandóságuk fejének egész 1690-ig, vagyis a Csernovics-féle nagy bevándorlásig, a szerbiai autokephal patriarchát, vagyis az ipeki érseket ismerték el.³⁾

A magyarországi szerb telepeknek akkor még belföldi egységes kormányzati központot nélkülöző, kezdetleges egyházi élete e korszakában számos görög keleti szerb monostor keletkezett Délmagyarországon. Az egész déli vidék, a hol csak szerb helységek léteztek, tele volt a bevándorlókkal érkezett kalugyerekkel és szerbországi falusi papokkal, a kik a monostoregyházak (ú. n. »manasztir«-ok) püspökeinek, vagy apátjainak fenhatósága alatt kormányozták parochiáikat, s noha magyar területen laktak és a mohácsi vést követő századokban itt török alattvalókká lettek, miként fennebb láttuk, továbbra is megmaradtak a szerbországi görög patriarcha-érsek jurisdictiója alatt.

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. I. 280, 296, 314.

²⁾ Fejér: Cod. Dipl. VII. 2, 30.

³⁾ Reiner Zsigmond: A keleti vallású m. nemz. egyház szervezése, 22. l.

A monostorok intézménye lényegesen összefügg az orientális kereszténység szellemével és történetével. A nagy tradíciók, melyek egy Athanasz, Gergely és Chrysostom s főképpen Nagy-Basil csodálatos életpéldáiban a görög papság és híveik szemei előtt lebegtek, mindenütt érvényre juttatták a monostoregyházakat, hol a keleti hitvallás tért foglalhatott. Azonkívül a görög vallású szerbeknél és általában a balkáni keresztény szláv népeknél nemzeti intézmények jellegével bírtak a monostorok, mióta Szerbia egyik nagy királyának, Nemanja Istvánnak Rasztkó nevű fia szintén monostorba vonult és mint szerzetes az életszentség tökéletességére emelkedett. *Zeremszki Hiláron* archimandrita említi, hogy mindenütt, a hol szerbek laktak, feltűnően sok monostort találhatni. Csak magában a kis Szerbiában 60 monostoregyház áll fenn. Boszniában, Hercegovinában, Ó-Szerbiában, Macedóniában és Montenegróban temérdek a görög monostor. Dalmáciában 100.000 hívőre 10 monostoregyház esik. Ugyanazt látjuk itt nálunk Magyarországon is, a hol nincs szerb püspökség, melynek területén több monostor ne léteznék. A karlóczai archidioecesisben egymagában, vagyis csupán Szerém vármegye területén 14 szerb monostor áll fenn közel egymás mellett. Délmagyarországon, a temesvári és verseczi szerb püspökségek kerületében, a XVI. század óta fennállnak a mai napig a *bodroy-hódosi, bezdini, szent-györgyi, meszicsi, báziási és vojloviczai* görög keleti monostoregyházak. Ugyanitt fennállottak, de Mária Terézia királynőnek egy 1777. évi rendeletével eltöröltettek a *semlaki, kuszicsi, szredistei és zlaticzai* monostorok. Voltak régebben még más délvidéki helyeken is görög hitű szerb monostorok, amint azt az alábbiakban látni fogjuk.

A monostorok némelykor püspöki székházak is voltak a XVIII. századig. Belőlük indult ki a magyarhoni szerb nép egyházi kormányzata és társadalmi, kulturális, sőt intim politikai életének is vezetése.

Azonban 1710-ben, mikor Rákóczy hadi szerencséjének alkonya után a magyar nemzeti ügy végképpen megbukott, a karlóczai patriarcha és alárendelt püspökei I. József császár kormányától annak fejében, hogy a császári hadakat Rákóczy ellen támogatták, újabb dekrétumot eszközöltek ki, *mellyel a*

karlóczai görög keleti metropolia állandó és modern szervezetet nyert. A magyarországi keleti orthodox vallású összes lakosság, püspökeivel és minden rendű papjaival együtt, az ipeki patriarchátustól függetlenített és a karlóczai patriarcha-érsek joghatósága alá rendeltetett.¹⁾ Ez volt kezdete hazánkban az önállóan szervezett gör. keleti szerb egyháznak.

Csernovics Arzén patriarcha-érsek, mint karlóczai metropolita alatt, első szerb egyházfők lettek a módosított új egyházmegyei beosztás szerint: Diákovics Izaiás, temesvári és jenopoli (borosjenei) püspök, egyszersmind a krusedoli monostor archimandritája; Metochiácz István, károlyvárosi és zrinopoli püspök; Drobnják Jeftimius, szegedi, budai és székesfehérvári püspök; Popovics János, mohácsi és szigetvári püspök; végre Tetóvatz S. verseczi, és Stibítza S. váradi és egri püspökök.²⁾ I. Lipót, I. József, III. Károly és Mária Terézia részint a kiváltságleveleikben, részint másnemű fejedelmi okirataikban a karlóczai metropolitát mindig »rácz érseknek« (archiepiscopus rascianorum), az alája rendelt püspököket mindig »rácz püspököknek« (episcopi rascianorum, episcopi rasciani), magát a népet pedig »rácz« vagy »szerb« népnek (populus rascianus seu servianus) nevezik. A királyi szabadságlevelek félreérthetetlen szövege szerint minden ingatlan birtok, egyházak, monostorok, jogosítványok, kiváltságok és szabadalmak a rácz érseknek, rácz püspököknek és rácz, vagy szervián népnek adományoztattak és semmiesetre sem valamely más nemzetiségű, noha görög keleti vallású népnek és egyháznak. Szóval sem említik a királyi adomány- és privilegiális okiratok az ugyanazon keleti orthodox vallású oláh egyházat, papságot és népet, mely akkoron még jobbra Erdélyben és a határos hegyek közt tartózkodott s az erdélyi »Approbata Constitutiók« szerint a saját külön oláh vladikájuk főpásztori hatósága alatt állott. Az egykorú erdélyi törvények és történeti kútfők »oláh natio«-nak, vagy »oláh secta«-nak nevezik őket, megkülönböztetésül az ugyanazon vallást követő »rácz natio«-tól. A szerb telepeseknek kiosztott királyi adományok és kiváltságok tehát annál

¹⁾ Az erre vonatkozó 1691 aug. 20-ki és 1695 márcz. 5-ki császári privilégiumok Czoernignél és Szalaynál.

²⁾ Reiner Zs.: id. m. 24. l.; Rádics Emilián: Sendschreibeu.

kevésbé illethetik az erdélyi és magyarországi oláhokat, mivel a gyulafehérvári görög keleti metropolita, Athanasius, 1698—1700 közt az összes oláh püspökökkel és oláh néppel az unióra tért át. A kik át nem tértek, továbbra is a karlóczai szerb patriarchátus kötelékében maradtak s csak 1864-ben alakítottak újra külön oláh nemzeti egyházat.¹⁾

A délmagyarországi gör. kel. szerb monostoregyházak a saját koruk szellemében, egyik szakaszát képezik Délmagyarország történetének. Emlékük mindenestre érdekes részlete a délvidéki szerbek multjának, a mennyiben mindegyik monostoregyház közvetlen hatással volt a körülötte csoportosuló szerb községek lelki és érzelmi világára.²⁾

De tekintsük immár e monostoregyházak történeti emlékeit az egyes vidékek sorrendje szerint. Tekintsük előbb a még fennálló monostorokat, azután a már eltűnteket.

III.

Még fennálló szerb monostorok.

1. Bodrog-Hódos.

Fekszik Zádorlaktól nyugatnak a Maros balpartján, két ősmagyar helység, Bodrog és Hódos határvonalán. Ezért nevezik újabban bodrogi, vagy hódosi monostornak is. A tatárjárás előtt a Csanád nemzetség alapítványa Hódmonostora néven. Tehát egy róm. kath. zárda állt ezen a helyen.³⁾ III. Béla király

¹⁾ 1868. évi IX. törvényezikk.

²⁾ Lásd Velics-Kammerer: Magyarországi török kincstári defterek és régi m. térképek gyűjtem. a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. — Csánki Dezső: Magyarország történ. földrajza. — Pesty Frigyes: Brankovics György birtokviszonyai. — Borovszky Samu: Csanád vm. története. A közölt adatok bizonyítják, hogy a szerb községek elhelyezkedése mindenütt a monostoregyházak környékén jött létre.

³⁾ A Maros folyó mindkét partja hosszában, Szőreghtől Bulcsig és Zámig, 21 róm. kath. kolostor létezett hajdan. Csanád lévén a csanádi püspökség székhelye, onnan kiindulva nyugati és keleti irányban egész hosszú láncolata képződött a kath. monostoroknak különféle szerzetek birtokában.

1117-ik évi levelében följegyezve találjuk, hogy a mint elindult Ség határa a Marosnak Fok nevű ágától, mindjárt a hódosi (hodust-i) egyház földjével találkozik.¹⁾ 1233-ban II. Endre 1000 darab kősót engedett át a hódosi monostor használatára.²⁾ 1256-ban Hódos még mindig a Csanád nemzetség birtoka volt, a hozzája tartozó több faluval, melyeket a Kelemenös bán fiai és unokái, meg a Vaffa fiai osztatlanul tartottak meg maguknak.³⁾ Maga a zárdá és templom, vagyis »Hódosmonostora« a tatárjárás alatt egészen elpusztult a mellette levő Hódos faluval együtt. 1293-ban, mint pusztát (terra), azaz lakatlan földet ajándékozta III. Endre Nagy Özömös ispánnak és testvéreinek, Kusának és Demeternek.⁴⁾ De 1337-ben ismét a Csanádok kezén találjuk, a kik új birtokosztásban egyeznek meg egymás közt. E felosztásnál Hódos a Telegdi-családé lett.⁵⁾ Maga Hódos helysége időközben újra felépült s 1393-ban Kis-hódos (Kyshwdws) néven fordul elő a Csanád nemzetség aradmegyei birtokai közt.⁶⁾ A monostor azonban nem épült fel többé. Emlékét 1465-ben az erdőség rengetegében egy magános remetelak őrizte meg.⁷⁾ A hódosi uradalom még 1472-ben is magyar kézen, a Szeri Pósa-fiak birtokában volt.⁸⁾ 1492. jan. 1-én 200 frtért zálogba vette Szűnyog Péter Kovácsháza, Bodrog és Köblös egész birtokait és a Bökényfalva s Szent-Demeter helységekbeli részeket is Csanád és Arad vármegyében.⁹⁾ A birtoknak Marosra nyúló részét Hunyadi Mátyás király a szerbországi török veszedelemből elmenekült *Jaksics István és Márk* (Demeter?) testvéreknek s szerb vajdáknak adományozta az ozmánok ellen viselt háborúban kitüntetett vitézségükért.

¹⁾ *Karácsonyi János*: Ismeretlen délmagyarországi monostorok. (Tört. és rég. Értesítő, Temesvár 1905. évf. I—II. 76—88. II.)

²⁾ U. o.

³⁾ *Borovszky*: Csanád vm. tört. I., 68—69. II.

⁴⁾ *Karácsonyi J.*: id. m.

⁵⁾ *Borovszky*: Csanád vm. tört. I., 86. I.

⁶⁾ *Márki Sándor*: Arad várm. tört. I., 196. I.

⁷⁾ Irrott hagyomány a hódos-bodrogi zárdá levéltárában. (*Pesty. Fr.*: Helységnévtár. Kézirat a N. Múzeumban 47. k. Temes vm. VI. Uj-Bodrog közs.)

⁸⁾ *Csánki Dezső*: Magyarországi tört. földrajza, I., 767—772. II.

⁹⁾ U. o. 122. I.

Ők kapták Mátyás királytól 1479-ben a terjedelmes nagylaki uradalmat is. *Jaksics Márk* (Demeter) építé fel aztán 1498-ban Boldogasszony bemutatásának tiszteletére a második hódosi monostoregyházat, de már nem román katólikus szerzetesek, hanem görög hitű s bazilitarendű szerb kalugyerék számára.¹⁾ Ugyancsak ő erősíté meg a zárdát és templomot várszerű falakkal.²⁾

Karácsonyi János jeles történetírónk szerint »mesebeszéd«, hogy Hódost a Jaksics család alapította volna.³⁾ Vele szemben azonban Márki Sándor, Arad vármegye monografusa, határozottan Jaksics-alapítványnak tartja Hódost.⁴⁾ A magyarországi szerb egyházi hagyomány szintén azok részén van, kik a hódos-bodrogi szerb monostor alapítását a Jaksics-családnak tulajdonítják.

Az erődítménynek még fennálló egyik tornyát mind e mai napig »Jaksics-torony« nevezik a szerb lakosság. A déli homlokzaton ugyanis egy eddigelé még meg nem fejtett címér látható, mely a szerb monostort megelőző időkben talán valamely elpusztult nemesi kuriának, vagy egyházi építménynek lehetett maradványa és úgy került a falba. Ezt a köemléket sokan a Jaksicsok címerének tartják.⁵⁾ A temp-

¹⁾ Helytelen az állítás, hogy a bodrog-hódosi monostor csak a XVIII. században épült volna fel újra.

²⁾ *Pesty Fr.*: Helységnévtár, id. h.

³⁾ *Tört. és rég. Értesítő XXI. évf. I—II. f. 82—83. II.*

⁴⁾ *Arad várm. tört. I. 452., 498. II.*

⁵⁾ *Zayácz-Haannak* Nagylakról írt könyvecskéjére (5. lap) hivatkozva, eleinte maga *Márki Sándor* is Jaksics-címernek gondolta a hódosi jelvényt (Arad m. tört. I., 498. I.). Utóbb azonban eltért e jóhiszemű véleményétől, melyet Haan állítására alapított. 1905-ik évi november 16-án hozzám intézett levelében ezt írja Márki: »A Jaksicsok rasciai címerének vágott pajzsa felső ezüst mezejében kétfarkú, piros nyelvű veres oroszlán van; az alsóban hasított, jobbról arany-fekete jobb haránt gerendák, a baloldalában felváltott rendben ugyanilyenek«. (*Thallóczy*: Az illyr címergyűjtemények. Turul, 1888., 207. I.) *Thallóczy* mondja (u. o.), hogy ettől különbözött a nagylaki Jaksicsok címere, de nem mondja, mennyiben. — Ismeretes különben Jaksics Illés főkapitány 1717 április 22-én kelt (újított?) címerlevele. Ezen a pajzs vízirányosan van kétfelé osztva; a felső udvarnak jobboldalán rovátkos tetejű vár van, mellette páncélos vitéz, ki jobbuján zászlót tart.

lom főhomlokzatán van egy régi felírás is e szavakkal: »Hodos. Egumén Michael 1523«. Kétségtelen egykorú okiratos emlékek bizonyítják azonban, hogy a bodrog-hódosi monostor élén nemcsak archimandriták és hegumének álltak, de a monostorban volt a XVII. században a lippai, illetve aradi szerb püspökök residentiája is.¹⁾

A monostoregyház eredetileg a Maros szigetén állt és akkor Aradmegyéhez tartozott. Csak midőn a Maros 1843-ban átszakította a szigetet, maradt a monostor Temes megye oldalán ugyan, de továbbra is az aradi törvényhatóság alatt.²⁾

A hodos-bodrogi szerb monostor — talán azért, mert bástyákkal volt körülvéve — a háborús időkben nagyon sokat szenvedett. Gyakran feldúlták és fel is égették, hol a törökök, hol a magyarok.

Az uradalom birtokjogában szintén többször történt változás. Báthory Zsigmond, erdélyi fejedelem, a körös-marosi részeket Erdélyhez tartozóknak tekintvén, 1597-ben Lapis-pataki Segnyei Miklós hívének adományozta többi közt Hódost is Aradmegyében.³⁾ 1656 április 25-én — nem tudni hogyan — a Szentandrászi családé volt Hódos. Ekkor osztottak meg Szentandrászi Zsigmond és Miklós, valamint leánytestvéreik, borosjenei lakosok, többi közt Bodrog és Hódos aradmegyei birtokaikban.⁴⁾

A török hódoltság alatt hét ízben jutott a monostor a kormányzó basák protekciója alá. Ez abból állott, hogy a szerzetesek szabadon bírlhatták és használhatták földjeiket a

A pajzs alsó része függőlegesen kétfelé oszlik; a jobboldali kék advarban zöldes sziklán magas bástya van, melynek tetejéből egyfejű sas emelkedik ki; a baloldali kék mezőben 3 ágyúgolyó s egy kard látható. A pajzs fölötti sisak koronájából páncélos vitéz emelkedik ki, jobbában kivont kardot, baljában vörös zászlót tartva (*Nagy Iván*, V. 294.). A Siebmacher-Csörgheő-féle Wappenbuchban egyáltalán nincs szó a Jaksiesokról. — A hódosi monostor befalazott czímerét hasztalan kutatta Márki a nagylaki, bodrogi és hódosi valamennyi régi földesúr czímeroi közt.

¹⁾ *Zeremszki*, id. m. 151. l.

²⁾ *Pesty*: id. m.

³⁾ *Borovszky*: Csanád vm. tört. I. 221—222. l.

⁴⁾ U. o. 246. l.

Maroson innen és túlra, szabadon legeltethették lábasjóságukat, halászhattak kedvük szerint a Marosban, gyűjthettek alamizsnát a templomokra és zárdájuk számára, nyilvánosan végezheték egyházi szertartásaikat és bántódás nélkül látogathatták híveiket az egész környéken.

1700 táján kissé kiemelkedni kezdett a monostor előbbeni elhanyagolt állapotából. Jobbágysai néhány kunyhóból álló falucskát is építettek a tövében. De a szerbek ellenséges magatartása miatt a Rákóczy-szabadságharcok idején a szerzetesek ismét szorongatott helyzetbe jutottak. Mikor Rákóczy a Bácskában hordozta zászlait és az ellenszegülő ráczokkal Titelnél a Tisza vizét itatta, a marosi határőrség kapitányai a zárdába jártak találkozóra az aradi vár császári tisztjeivel, és ezért a hazaáruló orgazdaságért fekete rovásra írta a monostort a csanádi és békési kuruczság.¹⁾ A szerbek a karlóczai patriarcha felhívására osztrák pártra álltak, noha Rákóczy a patriarchához intézett leveleiben igyekezett őket a magyar ügynek megnyerni, sőt egyenesen a haza iránti kötelességükre appellált.²⁾

Midőn aztán Rákóczy kuruczai a Maros vonaláig előnyomultak s ott a szerbek szállásait háborgatni kezdték, a hodos-bodrogi monostor heguménje legott szaladt Aradra Schlick Leopold császári tábornagyhoz s oltalomlevelet kért az átvonuló csapatok elszállásolása, a megsarczolás, fuvarozás és egyéb zaklatások ellen, melyekkel a monostort és szegény telepeseit nemcsak a katonaság, de a marosi hajósok is minduntalan terhelték. »Ez — úgymond — határozottan ellenkezik ő felsége parancsolatával.« Schlick sietett kiállítani az oltalomlevelet, súlyos haragjával fenyegetvén meg a monostor bántalmazóit.³⁾ Hasonló protectionalist kértek és

¹⁾ *Csanád vármegye egykorú jegyzőkönyve*.

²⁾ *Karlóczai érseki levéltár*. Szóltam e levelekről a »Századok«-ban, fruska-górai utam alkalmával. (Pesti Napló.)

³⁾ Az okirat szó szerinti szövege ez: »Sacrae Caesareae Majestatis Camerarius, Generalis Campi Mareschalli Locumtenens etc. — Ego Leopoldus Schlick . . . notum facio per praesentes, quatenus Gvardianus et Monachi Monasterii Rasciani in Hodos, Institutionis S. Basilii graeci ritus, demissum in modum conquesti sint, quod ab itinerantibus et

kaptak a hódos-bodrogi baziliták később Savoyai Jenő hercegtől, mikor 1716-ban a törökök utolsó maradványainak Magyarország területéről kiűzésére Temesvár alá vonult.

1725. évi szeptember 4-éről van egy kimutatása az akkori temesvári kincstári tisztartóságnak a Temesi Bánság kormányshékehez (Administration des Temeswarer Banats), melyből megtudjuk, hogy a bodrog-hódosi monostor mellett települt hasonló nevű falu új szerb lakossággal gyarapodott, a kik közé a XVIII. század későbbi éveiben keleti görög hitű oláhok is vegyültek. Ennek főképpen az volt az oka, hogy az eredeti szerb telepesek, mint a tiszamarosi határvonalon hadviseléshez szoktatott nép, az 1741-ik évi XVIII-ik törvényczikk kihirdetése után, mely a tiszamarosi határörvidék felosztását és polgárosítását kimondta,¹⁾ az alsó Dunán szervezés

Marasium navigantibus, quamvis ipsimet obstante religionis reverentia raro affligentur, attamen existentes in duodecim neo exstructis tuguriis coloni, quos pro necessario vitae adminiculo Monasterium aliunde adductos ibidem collocavit, ejusmodi onera atque molestias, scilicet inquarterisationes, vecturarum exactiones, aliasque quamplurimas impositiones et calamitates sentire debeant, ita ut hucusque aegre retineri potuerint, quin locum in maximum ejusdem detrimentum dereliquerint. Quandoquidem vero hujusmodi divexationes incolarum, tenori toties emanatorum benignissimorum mandatorum S. Caes. Majestatis diametraliter repugnent, praeterea quoque sacrilegii loco reputandum, quidquid misellis hisce Religiosis, ex eleemosynis solum viventibus, eorundemque colonis pauperrimis et pecoribus destitutis mali inferitur, vel boni detrahitur: Idcirco praedictam Monasterium cum appertinentibus aliquot domiciliis et incolis his Protectionalibus Litteris muniendum duxi, omnes et singulos eujuscunq[ue] status, ordinis, praeeminentiae et conditionis existant, praeprimis alte dictae suae Majestatis Dominos Officiales tam equestres, quam pedestris militiae germanicae, hungaricae et rascianae nationis, decenter requirendo, his autem, qui meo subsunt generalatui severe demandando, quatenus istud omnibus ejusmodi oneribus et impositionibus prorsus immune ac liberum relinquere, et potius contra quamvis aliunde illatam injuriam defendere velint, id quod et christianae charitatis erit congruum, et ego in similibus contingentibus pari promptitudine reciprocandum promitto, mihi autem subjecti concedens per hoc ipsum praestabant obsequium, secus gravem incursum animadversionem. — *Arathini* die 16-a Novembris 1700. (L. S.) *Leopoldus Comes Schlick.* (Fébiánnál: Arad várm. leírása, 118—119. l.)

¹⁾ V. ö. *Szentkláray: Száz év Délmagyarország újabb történetéből*, 167—173. ll. — *Iványi: A tiszamarosi határörvidék története.*

alatt levő határörvidékre kezdtek átköltözni, hogy ott továbbra is a császári katonaság kötelekében maradhassanak. Üresen hagyott helyeikre a monostor, minthogy munkásnép nélkül el nem lehetett, szerb munkások hiányában leginkább aradmegyei azonos hitfelekezetű oláhokat volt kénytelen telepíteni.

Hála fejében az osztrákoknak teljesített szolgálatokért, III. Károly alatt és Mária Terézia uralkodásának elején, sok mindenféle kellemetlenség érte a délvidéki szerbeket, többi közt a bodroghódosi monostort is. A Fönlak közelében levő marosi révet, melynek vámja a monostornak jövedelmezett, 1721-ben lefoglalta az új-aradi császári harminczad-hivatal.¹⁾ Az elnéptelenedett Zádorlak falu pusztá határárt, melyet a monostor eddigelé évi csekély 50 frt haszonbér fizetése fejében a temesvári kincstári tisztartóságtól bérelni szokott,²⁾ 1729-ben kiadta a temesvári administratio a marosi ráciz határörvidék főkapitányának, Rózsai Horvátnak, sőt kiárendálta neki Bodrog és Szöllös prédiúmokát is, a mely földek jövedelmétől a monostor most szintén elesett.³⁾

Legérzékenyebben sújtotta a monostort az aradi császári várparancsnokság. A régi idők óta birtokolt zárdaföldeket, a kalugyereknek ezen egyedüli biztos megélhetési forrását, a várparancsnokság egészen önkényesen elkobozta az aradi vár számára. A hegumén erélyesen tiltakozott e hatalmaskodás ellen. 1745-ben fölterjesztette az ügyet Mária Teréziához, kérve a királynőt, hogy a monostor birtokjogát megvédelmezze s a katonaságtól bitorolt földeket visszaadtni rendelje.⁴⁾ Az udvari illir tanácselnökség 1746. évi márczius 12-én kelt leiratával utasította a temesvári administratiót, hogy a hódosi »ráciz kolostor« ügyéről tüzetes jelentést terjesszen föl.⁵⁾ E jelentés alapján már 1746 június 1-én leírt

¹⁾ *Baróti: Adattár Délmagyarország XVIII. sz. történetéhez.* II. 59.

²⁾ U. o. II. 589., 579.

³⁾ U. o. II. 574., 583., 584.

⁴⁾ *Bécsi cs. és kir. udv. kamarai levéltár.* (Banatica. Protoc. über die v. Anno 1745—1751 unter Praesidio in Illyricis ergang. Expeditionen.)

⁵⁾ U. o. »*Temeswarer Administration solle über angeschlossen . . . des Raitzischen Klosters Hodosch . . . berichten.*« — *Ugyanez a Magyar országos levéltárban: Protoc. Deputationis Aulicae in Illyricis.* (1746—1754.)

a bécsi udvari kamara az adminisztrációnak, hogy a hódosi kalugyerzárda birtokjoga megvédelmezendő és neki a kijelölt földterület átadandó.¹⁾

Azonban akkor sem volt könnyű dolog a katonasággal boldogulni. A katonai és polgári hatóságok, noha az anyahazától elszakított országrészben mind a két hatóság osztrák császári volt, mindig ellenkezésben voltak egymással. A bécsi »Hofkriegsrath« és a »Temeswarer Administration« közt kezdettől fogva igen udvarias torzalkodások folytak. S természetes, hogy a »Hofkriegsrath« már akkor is hatalmasabb és erősebb volt nemcsak a bánáti adminisztrációnál, de az udvari kamaránál, meg az udvari illir bizottságnál is. Ezeken a fórumokon szűrődtek át akkoriban a törvényes magyar jogrendtől elkülönített délmagyarországi közkormányzati ügyek. A mit az utóbb említett három hatóság határozott, azt a katonai diktatura vajmi gyakran egy tollvonással halomra döntötte. Így történt a bodrog-hódosi monostor földjeivel is. A »Hofkriegsrath« még öt esztendeig húzta a pert s folyton újabb nehézségekkel állott elő. Még 1750-ben július 22-én és december 10-én is azt vitatta, hogy az Arad közelében létező s a Maros folyón fekvő hódosi kalugyerzárda marosi szigetének használati joga a katonai kincstárt illeti meg. Végre Mária Terézia még ugyanazon a napon (1750 december 10.) végérvényesen elrendelte, hogy »a hódosi monostor a már régóta élvezett maros-szigeti földbirtokába visszahelyezendő«. ²⁾ Adománylevelet azonban ekkor sem kapott a monostor.

1771-ben még népes volt a hódos-bodrogi monostor, a mit a jelenlegi állapotáról nem lehet mondani. Akkor 12

¹⁾ *Baróti*: Adattár Délmagyarország XVIII. sz. történetéhez. »Hofkammer bedeutet der Administration publiciren zu lassen, dass wegen Grundstreitigkeiten dem Callugier-Kloster Hodos jedwoilen der ausgemessene Terrain beizulassen und zu schützen ist.«

²⁾ *Bécsi udvari kamarai levéltár*. »Hofkriegsrath die bey Arad in d. Marosch Fluss gelegene, von dortigen Fortifications-Wesen pro Aerario geniessende Insul und das auf derselben situirt Raitzischen Calugier-Kloster *Hodosch* betreffend.« — »Hofkriegsrath. Die von Ihre Mayst. wegen einer gewissen bey Arrad in d. Marosch situirten, von dasigen Fortifications-Wesen pro Aerario bishero genossen Insul, worauf

szereztes lakott e szerzetesi házban. Névszerint ezek voltak: *Stefánovics Miksa* főnökhelyettes, *Popovics Demjén*, *Popovics Pafnutius* és *Bogdánovics Methodius* felszentelt áldozár-hieromonachok; *Ivánovics Theodosius* és *Ninkovics Porphirius* diakonusok; *Petrovics Kristóf*, *Mihajlovics Petronius*, *Georgievics Vincze*, *Blagoevics Vincze*, *Zsivkovics Gerazim* és *Stefanov Athanáz*.¹⁾

A bodrog-hódosi monostor jelenleg az aradi gör. kel. román püspökség fenhatósága alá tartozik.

2. Bezdin.

Kies fekvésű hely a Maros balpartján, Munár és Német-Szentpéter községektől északnyugatnak, Temesmegye újaradi járásában. A bezdini szerb monostort más néven »Munár«-nak is hívják. A »Bezdin« név a hajdani »Bezd« (Beszd) magyar helynév szlávósítása. Bezd község a monostor határával szomszédos területen, a Maros partján feküdt egykoron. Munár-nak azért nevezik a bezdini monostort, mert a hajdan szintén temesmegyei Munár falu közelében áll. Munárt 1448-ban a Berekszői Frank birtokolta, ki azonévi július 3-án a munári birtokra nézve kölcsönös öröklési szerződést kötött Zsámboki Pállal, Sulyok Györggyel és ennek testvérével Andrással. 1462-ben a Hagymás-család birtoka volt.²⁾ Két évtized múlva Nagy János volt Munáron részbirtokos, de a birtokát Belmosevics Milosnak adta el. Munár tehát már a XV. század végén szerb kézre jutott. Belmosevics Milos özvegyének, Olméra asszonynak leányát Nagylaki Jaksics István vette feleségül. Így került Munár a Jaksics-család tulajdonába. A többi munári részbirtokos földjeit Szapolyai János király 1529 február 14-én Jaksics Márknak adományozta.³⁾

das Raitzische Calugier-Kloster *Hodosch* gelegen ist, allergnädigst geschöpft Decisio, oder Final-Resolution.« Ugyanez a *Magyar orsz. levéltárban* is.

¹⁾ *Zeremszki*.

²⁾ *M. orsz. levéltár*. Dl. 30., 319. — V. ö.: *Csánki*, id. m. II. 28. l.

³⁾ *Borovszky*: Csanád várm. történ. II. k.

A helytörténeti nyomok arra látszanak mutatni, hogy az ősrégi csanádvármegyei *Isó monostora* »Ecclesia de Ysou«, mely a tatárjárásban teljesen elpusztult, Pécskával szemben a mai Bezdin helyén állott.¹⁾

A két Jaksics testvér, István és Márk, építette aztán — hihetőleg Isó monostora romjain — a bezdini keleti görög monostoregyházat bazilita kalugyerek számára. Valószínű — bár nincs rá írott bizonyítékunk, — hogy a Jaksicsok engedték át a bezdini zárdának munári birtokukat, melyet a szerzetesek még a török hódoltságban is műveltek s jövedelméből a monostort és a templomot fentartották. Kétségtelen, hogy a »Praesentatio B. Mariae Virginis« címére felszentelt monostoregyház 1539-ben kezdett építtetni és a hagyomány szerint már akkor híres búcsujáró kegyhely volt.²⁾ Kiténik ez a bezdini monostoregyházban őrzött egy szerb-szláv zsoldárkönyvből, melyet Vukovics Bozsidár 1520-ban nyomtatott Velenczében. E zsoldárkönyv 270-ik oldalán ilyen följegyzés olvasható (magyar fordításban): »Az Atya, Piú és Szentlélek nevében. Hogy tudni lehessen, mikor kezdődött a bezdini monostor építése. Kezdődött a világ teremtésétől 7058-ik évben, Krisztus születésétől 1539-ben. A templom Boldogasszony bemutatásáról lett elnevezve. Milutinovics Joaszáf archimandrita fáradozásával és az összes barátok és keresztények segítségével. Én alattam: Bogojevics Leontie ökonomus és hieromonachus.«³⁾ — Az archimandrita és a zárdafőnök nevei arról tanuskodnak, hogy Bezdin szerb zárdá volt már a keletkezése idején is. A temesvári defterdár 1557—68-ban összeírta a fellaki

¹⁾ *Kavácsonyi*: Ismeretlen délmagyarországi monostorok. (Tört. és Rég. Ért. 1905. I—II ff.) — *Kovács Sándor*: Délmagyarország középkori építészeti műemlékei. (U. o. 1907. I—II ff.)

²⁾ *Bárány Ágoston*: Temes megye emléke. 185. l.

³⁾ *Zeremszki* közlése. — A följegyzés szláv ortografiával és tiszta szerb nyelven van írva. Átirata Budapesten az *Orsz. levéltárban*. (Fassiones Monasteriorum graeci ritus non uniti in regno Hungariae existentium anno 1785. submissae.) A szöveg valódiságát a Mathesen-féle bizottság állapította meg. Nyomatásban első ízben a »Glas Istine« cz. folyóiratban jelent meg (1890. 123 l.), azután a belgrádi Tudom. Akadémia »Sztári szrpszki zápiszi i natpiszi« cz. kiadványában. (III. 52 Belgrád, 1905.)

náhiéba beosztott Munár falut, összesen 28 házat talált benne. Ezekben szintén csupa szerbek laktak, névszerint: P. Machtovics, Stepan Nikovics, Mladen Ránics, Gy. Ránics, Vuka Gyurasics, Vuka Bódics, Stepan Kalugyer, Sztana Csemonovics, Jovan Batas, Gy. Nikics, Iliá Dionics, Nika Divics, Pet. Básics, Stepan Zakan, Raden Radikovics, Mladen Mikolics, I. Dókiés, Petar Iflak, Márko Budics, Láza Gyurás, Mik Dósiés, Táda Pitancsol, Stoján Radikovics és Sztána Csemonovics.¹⁾ Nagyon érdekesek a templom falfestményei 1592-ből, melyeken szintén szerb-szláv nyelven írt feliratok olvashatók.²⁾

A Jaksicsok egy Erzsébet nevű leánya Dóezi Miklóshoz ment férjhez. Özvegségre jutván, 1563. évi május 6-án új királyi adományt kapott a munári birtokra. Halála után az akkori zavaros időkben Fekete Radoszáv hatalmasul magához ragadta Munárt, de már 1597-ben Báthory Zsigmond Lapispataki Segnei Miklósnak adományozta a falut.³⁾

A török hódoltságban a monostort és templomát fölégette az ellenség. A sokat szenvedett szerzetesek és a monostor jobbágynépe mindamelllett nem hagyták el helyüket, sőt — mint az alábbiakból kiténik — a muzulmánok uralma alatt is benn maradtak munári földjeikben, bár elegendő munkáskéz hiányában azokban a zaklatott időkben alig tudták gazdaságukat művelni. A bécsi udvari titkos levéltárban őrzött »Temesvárer Einrichtungs-Sachen de anno 1717« című fasciculus egyik jegyzéke szerint »Munara« helység, a temesvári kerületben, csak 16 házzal került ki a félhold uralma alól.⁴⁾

A teljesen elszegényedett barátok, a mint vége lett a

¹⁾ *Borovszky*: id. m. II k. 403. l. (A göttingai defterből.)

²⁾ *Zeremszki*.

³⁾ *Borovszky*: id. m. — I k. 216—217. ll. — A török defterek szerint tiszta szerb községek 1558-ban a régi Csanádnak marosi vonalán: Kis-Szentpéter, Munár, Nagylak, Nagyfalva, Nagy-Szentpéter, Perjemes, Szárafalva, Tornya, Varjas. — Valamennyi a bezdini (munári) monostor környékén.

⁴⁾ *Szentkláray*: Száz év Délm. u. tört.

török uralomnak, újra hozzáláttak leégett épületeik s romban heverő zárdájuk és templomuk fölépítéséhez, nemkülönbén a megrongált gazdaságuk helyreállításához. Hogy ezt háborítatlanul tehesék — minthogy a császáriak a bánáti területet fegyverjogon maguknak tulajdonították — a temesvári kormány-széknnek tizedet ajánlottak föl terményeikből. Erre aztán a császári kormány szerződést kötött velük, melynek értelmében a Zádorlak határában levő parlag földeken bátorságosan vetettek és arathattak.¹⁾ A romban heverő monostor újra-építéséhez szintén segítséget nyújtott a temesvári kormány-szék, a mennyiben 1728-ban elrendelte, hogy a tégláégetéshez megkívántató ölfát a csanádi tisztartóság a kincstári erdőségekből szolgáltatassa. Egy másik följegyzésből megtudjuk azt is, hogy ugyanazon esztendő nyarán Csanádról szökevény szerb határőrök telepedtek le Munár faluban s az ottani kincstári erdőben nagy pusztításokat okoztak.²⁾

1733-ban Ausztria, Francia- és Spanyolország közt újra kitért a háború. A már 68 éves Mercy Claudius gróf, a Temesi Bánság érdemes kormányzója s a szerb telepek pártfogója, mint tábornagy az olaszországi hadsereg fővezérévé neveztetett ki és nemsokára a páрмаi csatában elesett. A Bánság kormányzatát egymásután Hamilton, Neipperg, Succow és Engelshofen vette át. Ezek alatt folyt le 1737-ben Ausztria részvételével a Bánságot is közvetlenül sújtó orosz-török háboru, megelőzte azt 1735-ben a Péro-féle szerb lázadás, s követte 1738-ban az oláhok fölkelése. Mind a két délvidéki forradalmat az osztrák katonai és polgári hatóságok kényuralma s a népen elkövetett zsarolásai okozták. A zavargások elnyomása után csüggedés szállta meg a szerb telepeket. Azt

¹⁾ Baróti id. m.: »1722. August 3. — Administration bewilliget, dass mit den Calugern, die den öden Grund bei Szaderlak bebauet haben und Zehend hievon entrichten wollen, Contract diesertwegen ausstossen werden könne«.

²⁾ U. o.: »Philip Wachter, Oberverwalter zu Csanad, unterbreitet die Specification über jene entwichenen und sich bei dem raitzischen Kloster Munara sesshaft gemachten Districtsunterthanen, welche auch den Wäldern grossen Schaden zufügen; sendet zugleich ein den Ausweis über die Klafferholanzahl, so solche zum Ziegelbrand für die Erbauung des Klosters Munara verwendet werden sollen«.

hitték, hogy mindent elvesztettek, midőn a hűségükre támaszkodó bécsi kormány bizalmát elvesztették.

E föltevésükben csalódtak. A bécsi kormánynak jövőre is szüksége volt rájuk és nem engedte ki őket a kezéből. Engelshofen báró, a Temesi Bánság kormányzója, volt legfőbb pártfogójuk az udvarnál. 1739-ben ezt írta róluk a császári udvari tanácsnak: »... dass man die arme Unterthanen im Panat, ohne sie von dennen letzteren Drangsalen verschnaufen zu lassen, schon widerumben auff äusserste drücken und mit unerschwinglichen Gaaben beladen wolle. Euer kaysl. Majest. allerhöchster Dienst erfordert anjezo mehr, als niemahlen, dieses Volck beÿ guthem Willen zu erhalten und andurch die dortige Granitz desto mehrers zu versichern. Man hat auch umb so weniger Ursach diese Leüth zu bedrängen, als sie sich von selbst, wie es der Anschluss weiset, zu so grossen Praestationen erbiethen, die gewiss kein Unterthan in Oesterreich zu entrichten vermöchte. Das Hauptübel, so in dieser Provinz bisshero grassiret und den fatalen Aufstand verursacht hat, entspringet hauptsächlich daher, dass man in dennen Collectis, worvon doch der Wohl- oder Übelstand eines Landes grösstentheils abhanget, ganz keine regul beobachtet, sondern alles nach der Privat-Willkühr ein-oder anderer Persohn, welche die Sach nicht tieff genug eingesehen, oder wohl gar mit dem Bluth derer Unterthanen sich Verdiensten machen wollen, dirigiret worden.«¹⁾

Engelshofen eszközölte ki 1740-ben, hogy a munári monostor, mely ezentúl egyszerűen csak *bezdini monostornak* kezdett neveztetni, ismét visszakapta a Péro-fölkelés alatt elkobzott földbirtokát, melynek »élvezeti joga« (Genuss) most már »örök időkre« engedtetett ugyan át a monostornak, oly fenntartással mégis, hogy a »földesuri tulajdonjogot« (jus territoriale) az uralkodó magának rezerválta.

Ez nagy jótétemény volt ugyan a zárdára nézve, mindazonáltal a háborus időkben méltán lehetett attól tartani,

¹⁾ Bécsi udv. kamar. levél: »Ohnfürgreifliche Gedanken, die über den letzthin fürgewest Hungarischen Tumult, beschuldigend Illyrische Nation, und einige davon in Kayss. Dienst und Sold stehende Militair Ober-Officiers betreffend«. (*Miscellanea Banatica*.)

hogy újabb zavarok keletkezhetnek, melyek ismét megfosztatják a zárdát anyagi ellátásának legértékesebb föltételeitől. Miért is Bezdin akkori nagyérdemű heguménje, *Veszelinovic Theodosius*, ki a zárda jóléte körül tanúsított lelkes érdeklődésével és fáradhatatlan ügybuzgalmával el nem muló emléket biztosított magának a délvidéki szerb egyház történetében, nem szünt meg könyörgéseivel ostromolni a dikasztériumokat, sőt magát a királynőt is, hogy a zárda földbirtokára királyi adománylevelet eszközöljön ki. Nyolcz esztendeig húzódtak a különféle dikasztériális tárgyalások, mert a végtelennek látszó huzavona únosuntiglan mindig csak azonegy tévkörben mozgott.¹⁾

¹⁾ Közlöm itt, jobbadán a *bécsi udv. kamarai levéltárból*, a vonatkozó levéltári anyag jelzéseit s részben az akták tartalmát is: **1741. okt. 25.** — »Administration bedeutet dem Verwalteramte, dass Se. Majestät dem *Bezdirer Caludjer Kloster einen Terrain auf ewige Zeiten verliehen habe*, und verordnet, solchen unter den gewöhnlichen Vorsichten an dasselbe zu übergeben.« (*Baróti id. m.*) — **1742. decz. 28.** »Hofkammer bedeutet der Administration, dass dem *Caludierkloster Besdin* derjenige Terrain, welcher vor ohndenklichen Jahren, da das *Banat noch unter türkischer Botmässigkeit gestanden*, demselben zur Subsistenz zugetheilt gewesen, *ad nutum* wieder überlassen werden könne.« (U. o.) — **1744. jun. 5.** Kovácsics Jakab, csanádi kincst. főtitzztartó írja Bezdinből: »... dass nachdem ich annoch unterm 9. Juni 1740. Löbl. königl. Administration folgenden Inhalts hohe Befehle erhalten, dass mich nach dem *Kloster Besdin* in Temesvarer District verfügen und daselbstige *Caludjeris* dem ohedessen besessenen sogenannten *Moneraer Grund* zu ihrem Genuss, mit Zuziehung des Temeswarer Verwalter-Amts und deren darmit angränzenden St. Peterer und Szekusigyer Gemeinden, übergeben und auszeichnen solle... *Ihnen Caludjeris besagter Moneraer-Terrain zum Genuss, reservato Jure Terrestri der Landes-Fürstin, und Gebrauch behändigt worden seije*«. (*Zeremski H.* közlése a bezdini zárdában meglevő XVIII. századi másolatból.) — **1744. jul. 28.** »Administration verordnet dem Oberverwalter Kovácsics et Waldamt, dass sie den Grund des *Klosters Besdin* neuerdings reguliren sollen.« (*Baróti id. m.*) — **1747. okt. 23.** »Hofrescript sendet der Administration das Memoriale, inhalt dessen der *Theodosio Wesselinovich, Guardian in dem Kloster Pesdin*, um die Ertheilung eines Confirmatorii über dasiges Kloster und geniessenden Terrains bittet.« (U. o.) — **1747. okt. 23.** »Remittuntur um Bericht 1-mo des Raitzischen Klosters zu *Pesdin* Guardians *Theodosii Wesselinovich* Memorial um Ertheilung eines Confirmatorii über dasiges Kloster.« (*Bécsi udv. kamar. letr.* Protocoll über die von Ao. 1745—1751 in Illyricis ergangenen Expeditionen.)

Egyedül *Veszelinovic* ügybuzgóságának és *Engelshofen* tartományi kormányzó jóakarátának tulajdonítandó, hogy végre **1748. évi febr. 7-én aláírta Mária Terézia a bezdini zárda földbirtoklási megerősítő levelét**. A zárda életkérdését eldöntő okiratban kijelenti a királynő: »Nos itaque, humillima dieti *Besdinensis Prioris Vesselinovich* petitione clementer exaudita, praerecensitos ejus *Monasterii Besdin* territorique illius praevio modo commissionaliter de et assignati metales ac limites, juxta omnes et singulas productorum Decretorum clausulas et continentias pro ea, qua in dilectam Nobis *Illyricam Gentem* ferimur, propensione maternaque benignitate clementer confirmavimus... confirmamus... etc.«¹⁾ — A megerősítő levél kiállításáról tíz nappal később értesít a királynő a temesvári kormányzókat: »Wir haben dem in Unserem Temeswarer *Banat* gelegenen *Räzisch-Calugier-Kloster, Bazilianer Ordens, zu Besdin, auf derselben Prioris Theodosii Wesselinovich* gezühmende Bitte... ertheilte *Decreta*... gnädigst bestättigt, auch... die von Uns selbst eigenhändig unterzeichnete gewöhnliche *Diplomata Confirmatoria* ausfertigen lassen.«²⁾ Ugyanerről értesítette a királyné **1750. jul. 22-én és decz. 10-én** az udvari haditanácsot is,³⁾ mely elvégre belenyugodott a legfelsőbb intézkedésbe. Egy **1748. évi márcz. 12-én** kelt rendelettel *Engelshofen* gróf, bánsági kormányzó, a zárda földbirtokának idegen betörők bitorlásától való megvédése iránt intézkedett, utasítván a csanádi kincst. főtitzztartóságot, »dass von Seite des Amtes diese Gründe von Privateinfällen geschützt werden sollen.«⁴⁾

Ezek után azt hinné az ember, hogy a bezdini zárda most már háborítatlanul élvezhette földbirtokát. Pedig nem úgy történt. Mikor **II. József** alatt a délmagyarországi kincstári jószágok árverés alá kerültek, az udv. kamara a bezdini gör. kel. kalugyerzárda által élvezett *Munár* és *Bezdin* prediális földeket újra kincstári tulajdonnak nyilvánítá.

¹⁾ *Bécsi udv. kamarai letr.*: In *Illyricis* ergang. Exped. — Eredetije a bezdini zárda levéltárában.

²⁾ *Magy. orsz. letr.*: *Illyrica*.

³⁾ *Bécsi udv. kamarai letr.* *Banatica*.

⁴⁾ *Baróti, id. m.*

A karlóczai patriarcha közbenjárására mindössze csak abban az előnyben részesíté a monostort, hogy az említett földeket 1782-ben, árverésen kívül, 9009 frt 45 kr. becsáron adta el a monostornak.¹⁾

Említésre méltó, hogy 1740-ben a Vincsa nevű szerbországi görög monostor barátai átköltöztek Bezdinbe. Számos egyházi értéktárgyat hoztak magukkal: arany-ezüst szertartási edényeket és tárgyakat, drága egyházi könyveket és egy csodatévő Mária-képet, melyet nemsokára az akkori karlóczai patriarcha, IV. Arzén magához ragadott. Ebből hosszadalmas per keletkezett a bezdini barátok és a patriarcha közt. A pernek 1748-ban Mária Terézia vetett véget olyképpen, hogy a szentképet visszaitélte jogos tulajdonosának, a bezdini monostoregyháznak. A patriarcha nagyon szép díszkeretbe foglaltatta a képet, miről a képen levő felírás tanuskodik.²⁾

1768. ápr. 21-én II. József császár látogatta meg a bezdini monostort. Sajátkezűleg írt útinaplójába a következőket jegyezte: »Das Kloster deren Caludieren an den Weeg nach Arad ist angenehm situirt. Der Probst *Dionysius* ist ein gescheidter, aber schlauer Mann und mit dem Metropolit, welchen er einer Partheylichkeit beschuldigt, auch mit dem Temeswarer Bischoff übel zufrieden. Bey ihm ist der Parthenius eingespert, so einmahl durchgegangen, aber wieder gefangen worden ist. Dessen Verbrechen bestehet in puncto Sodomiae.«³⁾

1770-ben a monostor jövedelme 2758 frt 30 kr. volt. Ebből 382 frt 51 krt tett ki maga az alamizna, a mi abban

¹⁾ *Szentkláray*: Száz év Dél-Magyarorsz. u. tör. 413. l.

²⁾ *Baróti*: id. m. II., 357. l. — Mária Terézia beavatkozását a bezdini görög barátok peres ügyébe indokoltta tette a patriarcha ellenszegülő magatartása, melyet a temesvári administrációval, sőt a bécsi haditanácsnál szemben is tanusított, miről a zárdafőnök e következő panaszos előadásából értesülünk. »1743. 17. Apr.—Vorstehender eröffnet dem Generalen Baron Engelshofen, dass der Carloviczzer Patriarch *Arsenio*, welcher dem Igumen des Klosters Bezdin mehrere Effecten abgenommen hat, selbe nicht einmal auf Befehl des Hofkriegsraths restituiren will, sondern ihn (Igumen) nach Carlovicz citirt habe, um selben dem Vernehmen nach mit Arrest zu bestrafen.«

³⁾ *Szentkláray*: id. m. 206. l.

az időben nagy összeget jelentett s arról az áhitatról tanuskodik, melylyel az akkori marosvidéki szerb nép a zárda iránt viseltetett.¹⁾

1771-ben 16 barát lakott a zárdában, névszerint: *Zsivojnovics Dionisios, Mirdlovics Timotheos, Joanovics Joanikios, Raniszáulyevics Jezaias, Dimítrievics Miklós, Lukics Genádios, Adámovics Geraszim, Bogdánovics Dániel, Ilievics Theophylaktos, Petrovics Nektários, Novalics Vincze, Stefánovits Dionisios, Manojlovics Szofronius, Popovics Jakab, Raniszáulyevics Makários és Stefánovics Ambrózius.*²⁾

A templom külső falán befalazott síremlékek részint egyházi szláv, részint szerb nyelven vannak írva. Legrégibb egy 1735-ik évi síremlék. Kaptyánszki Szergius szerb püspök szintén itt van eltemetve.³⁾

Mikor 1817-ben a csanádi káptalan *Szapáry József* grófot a rácz-szentpéteri, egresi, székesuti és nagyfalusi birtokokba beiktatta, a statutiónál, mint szomszéd birtokos, megjelent a bezdini zárda képviselőjében: »Reverendus *Josephus Gavrilovics*, monasterii Bezdinensis vicarius et *Genedeus Paulovits*, ejusdem monasterii jero-monachus.«⁴⁾

A magyarországi szerb és oláh gör. keleti partikuláris egyházak 1864-ben szétválasztván, a bezdini zárda továbbra is a karlóczai szerb metropoliában maradt s most a temesvári szerb püspökség jurisdictiója alá tartozik.

3. Szent-György.

Meg kell különböztetnünk *Szent-György* községét és a *Szent-György* monostort. Mind a kettő Temesmegyében a dettai járásban fekszik, de kissé távolabbra egymástól: a monostor a Berzava jobbpartján, a község a Berzava balpartján. Az előbbit közönségesen *Kamarális- vagy Kincstári-Szent-Györgynek*, a másikat *Monostor-Szent-Györgynek* nevezik.

¹⁾ Zeremszki.

²⁾ U. o.

³⁾ U. o.

⁴⁾ *Protocollum Expeditionum Regnicolarium Capituli Ecclesiae Csanadiensis*. Tom. XIV. pag. 92.

Szent-György község hajdan Keve megye tartozéka volt. Legrégibb okiratos emléke a XIV. századból való. 1319-ben és 1333-ban *Villa Sancti Georgii*. Ortvay Tivadar szerint a mai Szent-György helyén állt hajdan az 1332—1336. évi pápai tizedjegyzékben említett *de Sancto Georgio* róm. kath. plébánia. Ez azonos az okiratilag előforduló *Zentgurgh* temesmegyei községgel, melyről a XIV. században a község birtokosai, a Szentgyörgyiek nevezték magukat, a kiknek egyik tagját, Szentgyörgyi Jakabot, egy 1399. évi okirat tanuskodása szerint, a szentgyörgyi kuriában Oszlári János meggyilkolta.¹⁾ A XIV. század végén már más birtokosok kezén van Szent-György községe. Széchenyi Frank és Simon, Kónya bán fiai, Zólyom és Trencsén vármegyék főispánjai, Zsigmond királynak 1389. évben cserébe adják Krassó-, Keve-, Temes- és Aradmegyében fekvő némely jószágait, Zsarnócza és más barsmegyei falvakért. Thallóczy Frank kevei főispán 1432-ben remetei Himfy által vizsgálatot tétet azon rablás ügyében, melyet Maczedóniai Miklós familiárisa, Pyrich Miklós, Keuke Miklós jószágán, Szent-Györgyön (*Zenthgewrgh*) elkövetett. Mátyás király 1471-ben több más Szeri Pósa-féle jószágokkal megosztotta Szent-Györgyöt egyik részről Ország Mihály nádor és rokonai, másik részről a nádasdi Ongor család közt, a kiket erre 1472-ben az aradi káptalan beiktatott.²⁾ Ez időben Szent-György vámszedőhely volt.³⁾

Az ország védelmében elvérzett magyar lakosság helyét, mint már említém, a XV. század közepétől kezdve szerbek foglalták itt el. Régi hagyomány szerint ezek számára a Berzava jobbpartján *Brankovics János* szerb deszpota szt. György vértanu tiszteletére monostoregyházat építtetett, hogy fivérének Györgynek (Maxim érseknek) emlékét az új hazában is megörökítse.

Igy keletkezett *Monostor-Szent-György*.⁴⁾

¹⁾ *Ortvay Tivadar*: Magyarország. egyh. földleírása a XIV. században, 481. l.

²⁾ *Pesty*: Az eltűnt régi vármegyék, I. 395. l.

³⁾ *Csánki*: Magyarország. tört. földr. II. 107. l.

⁴⁾ A mit *Kovács Sándor*, Karácsonyi János egy tanulmányára (Ismeretlen délm. monostorok) hivatkozva, a szagyai Szt. Péter monostor-

Pesty Frigyes szintén XV. századi alapításnak tartja a szt-györgyi görög monostoregyházat. Midőn — úgymond — 1764-ben a monostor egyik régi lakóházát lebontották, az alapköben czinnlemezt fedeztek föl, melynek feliratáról azt olvasták le, hogy a monostort Mátyás király országlata alatt 1487-ben Brankovics János szerb deszpota alapította és terjedelmes földbirtokkal ajándékozta meg.¹⁾

Nem áll tehát Bárány Ágostonnak az az állítása, hogy a szt-györgyi monostoregyház a XVI. században keletkezett. Írja ugyanis: »Szent-Györgyön a n. e. görög bazilitarendi monostoregyház 1503-ban emelkedék alapjaiból szt. György tiszteletére.«²⁾ Bárány kétségkívül a monostor templomának fölépülését értette.

A délvideki közviszonyok ebben az időben nagyon kedvezők voltak az építkezésre. Korvin János 1501-ben, egyesülve Som Józsa temesi ispánnal, győzelmesen hordozta zászlait egész Bolgárországig, megvette Bodont, sőt Nikápolyig tört előre magyar és szerb csapataival. Visszatértében 1503-ban a nagy martalékon felül számos szerb családot is hozott magával és telepített le a Temes és Berzava vidékén, gondoskodván azok vallási szükségleteinek kielégítéséről. Ez annál könnyebben történhetett, mert II. Ulászló Bajazid szultánnal éppen akkor lépett több évi fegyvernyugvásra. A Brankovics János deszpota által épített templom keresztalakú építmény volt, a Hunyadiak korának stílusában.³⁾

A monostor könyvtárában⁴⁾ egy kézzel írott szerb-szláv nyelvű régi imakönyvet őriznek, mely a Boldogságos Szűzhöz különféle imádságokat és ájtatos fohászokat tartalmaz. A könyv címe »*Molavnik preszvetie Bogorodicze*«. E könyv hátlapján következő följegyzés olvasható: »*7131-ik évben (1623.) írták e fohászokdásokat „A szentséges és isteni Boldogasszonyhoz“*

ról (Monasterium S. Petri de Sagio) elmond, az a közelben fekvő Szóka község hajdani monostorára vonatkozik és nem Szent-Györgyre. (*L. Temesv. Történ. és Rég. Értesítő* 1907. évf.)

¹⁾ *Helységnévtár*. Temes vm. (M. N. Múzeum.)

²⁾ *Temesmegye emléke*, 185. l.

³⁾ *Zeremszki*: id. m.

⁴⁾ 18-ik szám alatt.

ez című könyvbe Leontius hegumén úr és Sylvester ecclesiarcha, a többi barátok fáradságával és szíveségével, Szentgyuragy (Szent-György) nevű s a Krisztus szent, dicsőséges és győzelmes vértanujának, szt. Györgynek tiszteletére felavatott monostorban.¹⁾

Harminezegy évvel későbbi időből ugyanazon a lapon ez a jegyzet olvasható: »Tudja meg mindenki, hogy ez a Molavnik című könyv a Szent-György monostor heguménének, Józsefnek a tulajdona. 1651-ik évben.«²⁾

A török hódoltságból mint lakott hely került elő Szent-György falu. 1716-ban 30 házat találtak benne a császári hadi mérnökök és beosztották a csákovai (csákvári) distriktusba.³⁾ Maga a monostor és temploma megviselt állapotban ugyan, de szintén életben maradt. Az 1723-ik évi Mercy-féle térképen ott áll Szent-György a Berzava partján, rengeteg erdőségektől körülvéve.⁴⁾ A helység lakossága 1730-ban több szerb családdal, 1830-ban pedig számos oláh családdal szaporodott. A szerbek a bács megyei Parabutj községből telepedtek át, az oláhok pedig a torontál megyei Egres, Hodony, Komlós, Munár és Székesut falvakból, a honnan közbiztonsági okokból lakoltatták ki őket.⁵⁾ De a közbiztonság Szent-György vidékén sem lehetett valami nagyon biztos a XVIII. században. Bárány Ágoston szerint 1737-ben oláh rablócsapatok garázdálkodtak akkoron a csákovai distriktusban s a szentgyörgyi monostor előtt is megjelentek.⁶⁾

A zárda birtokviszonyairól és a templom belső felszereléséről először csak a XVIII. század közepén értesülünk néhány levéltári adatból. 1745-ben a szentgyörgyi kalugyerek hatalmasul eltulajdonították a község alatt fekvő »Kiserdőt«, melyre a császári kincstár tartott tulajdonjogi igényeket, nem ismervén el a Temesi Bánságban semmiféle tulajdonjogokat ősi és elévülési címeken. A csákovai kincstári tisztartói

¹⁾ Zeremszki.

²⁾ U. o.

³⁾ Szentkláray: id. m. 22., 29. l.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Pesty: Helységnévtár.

⁶⁾ Temes megye emléke, id. h.

hivatal panaszos följelentést tett tehát a temesvári kormány-széknél a szent-györgyi monostor ellen, követelvén a »Kiserdő« visszatérítését.¹⁾ A peres ügy kimenetele ismeretlen ugyan, de valószínűnek látszik mégis, hogy a kormány-szék a kincstár javára döntötte el a vitás kérdést, mert a szerzetesek még évek multán is kedvetlenséggel viseltettek a német tisztartó iránt. Fegyvereik összevillanása úgy látszik igen gyakran ismétlődött. 1753-ik évi június 20-án az okból jelentette föl a barátokat a tisztartó, mert megtagadták a malmuktól az őrlési vám fizetését. A következménye az lett, hogy a tisztartó egyszerűen bezáratta s tilalom alá helyezte a kihágáson ért zárdai malmot.²⁾ II. József császár uralkodása alatt kérelmezte a monostor a karlóczai patriarcha útján, hogy a zárda által emberemlékezetet meghaladó idők óta élvezett földbirtok adassék a monostor örök tulajdonába. A császár oly értelemben teljesíté e kérelmet, hogy a délmagyarországi kincstári javak elárverezése alkalmával, árverésen kívül, 3986 frt 35 kr. becsáron boesátotta Szent-György prédiomot a monostor birtokába.³⁾

A monostoregyház fölszerelési tárgyai és rituális eszközei mind újabb keletűek. Senki sem tud felvilágosítást adni, hogy hová lettek a templom mindazon szerelvényei, melyekkel az a megelőző századokban diszítve volt, minthogy a török hódoltság nem tett kárt a szentgyörgyi zárdában. Csak egyetlen régibb Krisztus-kép látható az oltár előtti állványon. Ez a megfeszített Megváltót ábrázolja és az 1748-as évszámot viseli ezzel a felírással: »Sz. I. M. Sz. Teodorovics Pál Györggyé.« Más régiség nincs a templomban.⁴⁾

A templom jelenlegi dekorációja teljesen a XIX. század elejéről való. Többi közt a kóruson egy felirat arról tanuskodik, hogy a templom falait 1799-ben Gyurgyev Pál

¹⁾ Baróti: Adattár. »Csakowaer Verwalteramt berichtet der Administration, dass sich die Calugier-Communität zu Szt. Georg das besitzende Wäldl von selbst zugeeignet habe.«

²⁾ U. o.: »Csakowaer Verwalteramt macht der Administration die Anzeige, dass die Kalugiern aus dem Kloster Szt. Georg die Mühlzinsung nicht entrichten wollen, mithin ihre Mühl gesperrt worden.«

³⁾ Szentkláray: id. m. 413. l.

⁴⁾ Zeremszki.

úr, a falu lakosa festeté Száva és Vljako nevű fiainak s Budisa unokájának hozzájárulásával, hogy ez által a saját és megboldogultjainak üdvösségét eszközölje. Ugyanazon évben festették ki a szentélyt is. Az oltár fölött ez a felírás áll: »Az Atya, Fiú és Szentlélek Isten dicsőségére és szt. György nagymártír tiszteletére festeté e falakat ő felsége II. Ferencz (nem említik mint magyar királyt, hanem mint osztrák, illetve római császárt) dicsőséges uralkodása, Sztratimirovics Stefán karlóczai metropolita úr érseksége, Petrovics Péter úr temesvári püspöksége, Petrovics Ágoston hegumén zárdafőnöksége, Dimitrievics Dániel helyettes zárdafőnöksége alatt, 1799-ben, midőn Szubics József, Petrovics Porphirius, Nedelykovics Joannikius hieromonachok és Rádics Joaszáf hierodiákon laktak e zárdát.« — Az ikonosztáz földszintjén levő szentképekre föl vannak jegyezve azok nevei, a kiknek költségén a képek 1803-ban készültek. A festők neve nincs följegyezve. Panajot János temesvári kereskedő festeté a szt. György-képet, Stefanovics Szofronius és György temesvári kereskedők festették a Szűz Mária képét és a Krisztus-képet, Avramovics János, szintén temesvári kereskedő a Keresztelő szt. János képét festeté. Petrovics Ágoston hegumén anyja, Magdolna, a csodatevő vincsai Mária-kép másolatát készítteté, e következő szavakat írván a festményre: »Szent födeled és oltalmad, alá vetem magamat. Minden reményemet te reád alapítom, óh Szentanyám, midőn e trónt neked felajánlom.« Az ikonosztáz baloldali (ú. n. északi) ajtaján levő képet »nagyságos Zsivkovics Ácza temesvári lakos festeté, dicsérve a nagy apostolt Pétert.« Az ikonosztáz jobboldali (ú. n. déli) ajtaján szt. Pál apostol képe áll e felírással: »A nemzetek nagy felvilágosítóját dicsőítve, festeté e képet Veszelinovics Cyrill úr, temesvári kereskedő.« Az ikonosztáz Szentlélek-képét Mladenovics György temesvári lakos, a Krisztus feltámadását ábrázoló képet pedig Lákovics János nagykikindai bíró festeté.¹⁾

Közadakozásból 1766-ban újra épült a monostorban a barátok lakása. Az adakozók nevei márványlapokon vannak megörökítve a czellák ajtaja fölött. E felírásokból megtudjuk,

¹⁾ Zeremszki.

hogy Milosevics Zsivoin, a temesvári distriktus főbírája, épített a saját költségén egy czellát; ugyanazt tette Vaszilyevics János dentai lakos, Kirics Nedelyko párdányi lakos, Kalinovics György temesvári lakos és Sztojkovics Péter Demeter temesvári lakos, a ki maga három czellát építtetett. Az étkezőtermet és a melléképületeket Szekulics Demeter bavanistyei lakos építteté. Ezt megelőzőleg (1764-ben) az öt szobából álló zárdafőnöki lakást az akkori temesvári püspök s későbbi karlóczai patriarcha, Vidák Joanovics Vincze építteté 4000 frtnyi költséggel.¹⁾

1771-ben következő szerzetesek laktak a zárdában: *Matejevics Simeon* zárdafőnök, *Maximovics Theodósius*, *Maximovics Joannicius*, *Rákics Leontius*, *Bogdánovics Theofán*, *Vujicsics Illés*, *Popovics Dionisius*, *Kresztics György*, *Zsivánovics János* és *Zsivkovics Cyrillus*. Összesen 10. — 1793-ban pedig ezek találtattak a szt-györgyi zárdában: *Petrovics Augustinus* zárdafőnök, *Dimitrievics Dániel*, *Vidákovics Methodius*, *Szkbics József*, *Petrovics Porphirius*, *Milykovics Joannicius*, *Nedelykovics Joannicius* és *Kánics Theodosius*. Összesen 8. — Az 1835-ik évi kimutatás szerint már nagyon apadni kezdett a monostori személyzet száma. Ez évben már csak 6 szerzetes lakott itt, névszerint: *Masirevics Sámuel* archimandrita, *Buturánovics Theon*, *Joánovics Parthenius*, *Arszenijevics Dávid*, *Popovics Didimus* és *Ivanovics Ambrosius*.

Végezetül közlöm még a szt-györgyi monostor főnökeinek névsorát 1613-tól 1891-ig.

1. *Leontius* 1613—1632; 2. *József* 1633—1653;
3. *Neofitus* 1654—1685; 4. *István* 1686—1698; 5. *Panten* 1699—1724; 6. *Pachomius* 1725—1739; 7. *Pál* 1740—1745;
8. *Sztraczimirovics Parthenius* 1746—1750; 9. *Ilics Arzén* 1751—1754; 10. *Spiridion* archimandrita 1754—1763;
11. *Matejevics Simeon* 1763—1775; 12. *Danilovics Sabbas* 1775—1779; 13. *Adámovics Geraszim* archimandrita 1779—1783; 14. *Szedlárovcics Nektár* 1784—1787; 15. *Zákics Simeon* 1787—1789; 16. *Raniszávtjevics Péter* 1790—1792;
17. *Petrovics Augustinus* 1793—1802; 18. *Kengyelác Pál*

¹⁾ Zeremszki.

1803—1834; 19. *Masirevics Sámuel* 1834—1839; 20. *Kirilovics Gergely* 1839—1848; 21. *Mihalovics István* 1849—1875; 22. *Jovanovics Germán* 1876—1882; 23. *Gyorgyevics Kalonim* 1883—1891.¹⁾

A szentgyörgyi monostoregyház kezdettől fogva mostanáig közvetlenül a temesvári gör. kel. szerb püspökség egyházi fenhatósága alá tartozik.

4. Meszics.

Fekszik Versecztől egyenes vonalban keletnek, Temes megye verseczi járásában, a gazdag szőlőültetvényekkel diszkelkedő verseczi hegyláncolat egyik bájos völgyében, a hasonló nevű Meszics patak mellett. A helynév szemlátomást szerb ferdítése a magyar »Meszes«-nek. *Meszespataka* 1427-ben és 1428-ban, mint temesmegyei helység fordul elő.²⁾ Hogy hajdani magyar helynév, mutatja a közelében fekvő Füzes, Várad, Köveres, Síp, Domb stb. régi helységek és dülök egykorú elnevezése. Senkit sem ejtethet zavarba a verseczi monográfusok az az állítása, mintha Meszics a helységet alapító Meszicsky-család nevét viselné.³⁾ Éppen ellenkezőleg: ez a család vette át a »Meszicsi, Meszicsky« nevet Meszics helységtől.

A meszicsi gör. keleti monostoregyházat szerb források Árpád-kori alkotásnak tartják. Egy kifürkészhetetlen eredetű ősrégi hagyomány alapján mondják, hogy a meszicsi monostor II. Endre országlata idején 1225-ben keletkezett s a király által adományos földbirtokkal javadalmaztatott. Pesty Frigyes szintén említi a már fennebb is előadott ezt a véleményt, mely szerint Meszics az áthoszi Hilendár nevű görög monostorból magyar földre költözött Bogdánovics Arzén püspök vagy hegumén alapította volna, a kinek szt. Sabbas adta fel az egyházi rendeket.⁴⁾ A meszicsi monostor alapítására nézve nincs ugyan

¹⁾ *Karlóczai patriarch. Intr.*

²⁾ *Pesty*: Krassó vm. tört. III. 318., 321; és *Csánki*: Magyarország. tört. földrajza, II.

³⁾ *Müllerer*: *Gesch. der kön. Freistadt Werschetz*; és *Vászi*: *Beiträge zur Monographie der Stadt Werschetz*.

⁴⁾ *Helységnévtár*, 45. (Temes VI. 104. l. M. N. Múzeum.)

semmiféle hiteles adatunk, tekintve azonban a korona- és várjavaknak II. Endre alatt végbement szertelen tékozlását és e királynak szentföldi keresztes hadjáratát, éppen nincs kizárva, hogy a jámbor fejedelem visszatérő tengeri útjában Hilendárt is meglátogató és onnan istenes lelkületű szerzeteseket hozott magával.

Az Árpád-kori monostor valószínűleg a tatárjárás pusztításainak esett áldozatul. Helyén épült fel a XV. században a második görög hitű szerb monostoregyház. Ezt Mátyás király uralkodásának végső szakaszában az akkoron bevezetett szerbek számára ugyanaz a *Brankovics János* deszpota s illetve annak testvére, *Miksa érsek* építteté, kiknek a szt-györgyi monostor alapítása is tulajdoníttatik.¹⁾ Hihető, hogy a monostor ez okból viseli Keresztelő szt. János nevét.²⁾ A XV. századra vall a templom keresztalakú építészeti stílusa is, mely a magyarországi szerb építkezési mód legrégebb emlékei közé tartozik.³⁾ A régi verseczi gör. kel. szerb püspökök rezidenciája a meszicsi monostorban volt.⁴⁾ Temesvár 1552. július 27-én a mohamedánok kezére jutván, Ahmed, a győztes temesvári basa Kászon szandsákbéget, ez ismét Hassán basát bízta meg az összes déli vidék birtokbavételével. Hassán közeledtére a verseczi szerb lakosság a hegyek közé futott s egyik csapatjuk a Siroko Vilo nevű völgyben a Meszics-patak mellett rejtőzött el. Azalatt a törökök (1552—1554.) felgyújtották a monostort és a templomot. A zárda összes irományai az egyházi szerelvényekkel együtt bennégtek. A hegyek közé menekült nép elvégre kénytelen volt rejtekeiből előjönni és meghódolni az úrrá lett muzulmánoknak, a kik adózóikká tették őket és szabad elvonulást engedtek nekik.

A nép szószólója és vezére akkor a *Meszicsky-család* feje volt. Ivadécai mai napiglan élnek Verseczen. A nép a mai Meszics helység helyén, a monostoregyház közelében telepedett le s azonnal hozzálátott házai fölépítéséhez és a templom némi helyreállításához. Sikerült a szerzetes atyáknak

¹⁾ *Gruics*: *Prilozezi*, 35. l. után *Zeremszki*.

²⁾ *Zeremszki*.

³⁾ *Fassiones Monasteriorum*. (M. Orsz. levtr.)

⁴⁾ *Zeremszki*.

az egész vidéken gyűjtött adományokból nemcsak a templomot, de a monostort is tető alá helyezni.

1694-ben említi a monostort, mint a verseczi püspök székhelyét, Csernovics Arzén patriarcha. Egy 1690—1700-ból eredő hivatalos összeírás szerint »Meszith« a körülötte levő 35 községgel a verseczi kerületbe volt beosztva.¹⁾

Képzeltető, minő állapotban voltak az épületek 164 évig, a török hódoltság egész ideje alatt. A szerb nép kegyelettel ragaszkodott a monostorhoz s inségében ájtatos buzgósággal keresett mennyei segítséget az ősök nyomai által megszentelt falak közt. A török nem bántotta őket. Békés időkben a török tiszteletben tartotta a hódolt népek vallását. A töröknél a vallásos és világi állam egy volt; a bíró a vallásos törvényeknek is szolgálója volt. A török megtűrte a hódolt népek keresztény lakosságának függését még az olyan püspöktől is, a ki a hódoltság területén kívül tartózkodott.²⁾ Temesvárról a magyar bíró, Herczeg István, folyamodott a pápához egy katolikus pap odarendelése végett.³⁾ Ugyanez a viszony állt fenn a török hatóságok és a gör. kel. egyház közt is. A török csak akkor dühödött fel a kereszt és annak minden alkotmánya ellen, mikor mint ellenség került szembe a kereszténységgel.

S ez a helyzet, mely a meszicsi monostorra nézve gyászos végzetű lön, nemsokára be is következett.

1716-ik évi nyáron az egyesült európai keresztény hadak Savoyai Jenő herceg főparancsnoksága s Pálffy János magyar generális vezetősége alatt körülzárták Temesvárt, Délmagyarországnak még egyetlen török kézen levő főerősségét. Űtött a végorája a félhold délmagyarországi uralmának. Az e miatt feldühödött verseczvidéki törökök bosszújokban és kétségbeesésükben rátörték a monostorra, a barátokat rabszíjra fűzték s elhajtották, a monostoregyházat pedig teljesen fölégették. Három barát kiváltotta magát a fogságból és visszavonult a Szerémségbe, a krusedoli monostorba; de a többit a törökök útközben kegyetlenül lefejezték.

¹⁾ Török-magyarokori államokmántár. VII.

²⁾ Salamon: Magyarország a török hód. kor. 290—295. ll.

³⁾ Preyer G.: Monogr. d. kön. Freistadt Temesvár. 157—158. ll.

Temesvár visszafoglalása s a törökök kiűzése után az életbenmaradt három szerzetesatyja újra előjött a krusedoli magányból. A Temesi Bánságban összeszedték a szerteszét futott híveket s visszatértek velük ismét az elpusztult falujokba, a meszicsi monostor elhagyatott romjaihoz. A három meszicsi szerzetessel jött Stefánovics Mózes krusedoli hieromonach is. Egy rendkívül lelkes és a köznéptől körülrajongott szerzetes, ki az alamizsnázkodást szóközi hévvel hirdette s községről községre bejárta az egész délvidéket. Stefánovics a szerb lakosság adományaiból néhány év alatt oly jelentékeny összeget gyűjtött egybe, hogy 1720-ban már előkészíteni lehetett a templom és monostor újraépítésének tervezetét.¹⁾ Folyamodtak Mercy Claudius grófhoz is, a Temesi Bánság kormányzójához, a ki készséggel karolta fel ügyöket és a verseczi kincstári tisztartóság által tüzetes előterjesztést tétetett magának a fenforgó szükségletéről.²⁾ Nincs kétség benne, hogy a monostor fölépítéséhez a megkívántató téglá- és faanyagot a bánsági kincstár ingyen szolgáltatatta a szerzeteseknek. Stefánovics Mózes 1743-ban Oroszországba utazott, a honnét pénzben és egyházi szerelvényekben (képek, könyvek, ruhák, edények) oly gazdag adományokkal tért vissza, hogy a monostoregyház még hátralevő építési munkálatai és a templom belső földiszítése is csakhamar eszközölhetőek valának. Maga az orosz czárné, *Petrovna Erzsébet*, tetemes alamizsnát küldött a monostornak, sőt egy okiratot is állított ki, melyben ígérte, hogy a meszicsi monostoregyház ezentúl évenként 300 rubelt fog kapni az orosz állami pénztárból.³⁾

Gyorgyevics János verseczi püspök áldozatkészségéből 1763-ban fölépült a mostani tágas szerzetesi épület is.

Mint minden görög monostornak, úgy a meszicsinek is megvolt a saját faluja, *Meszics*, a zárda közelében. Meszics falu, mely a törökök kivonulása alkalmával a bosszúálló

¹⁾ Zeremsky.

²⁾ Baróti: Adattár. »1722. 23. Juli. Administration verordnet dem Werschetzer Verwalteramt . . . den verlangten Bericht wegen des Klosters Messitz zu erstatten.«

³⁾ Povjeszt o mon. Meszics, 8. 9. l.

törökök által teljesen föl lett égetve, 1720—1730. közt a Bánság különböző részeiből összeverődött szerb lakosokkal és Oláhországból beköltözött oláh jövevényekkel népesedett be újra.

1738-ban a temesvári kormányzóság elismeri Meszicset a monostorhoz tartozó falunak: »welches zu dem Caludjerkloster gehöret«. ¹⁾ Mi történt időközben a monostor és a temesvári administratio közt, nem tudni. Annyi bizonyos, hogy a zárda kénytelen volt 1782-ben a saját faluját a hozzátartozó földekkel együtt 6791 frt 10 kr készpénzen megvenni a kincstártól. ²⁾ Donationális levelet azonban, daczára a többször ismételt sürgető lépéseknek, sohasem kapott a monostor erre a birtokára.

Alig rendezte be gazdaságát a monostor, midőn 1788-ban kiütött a török háború, melyben II. József császár mint Katalin czárnő szövetségese vett részt a birodalmi hadakkal. A meszicsi szerzetesek intést kaptak felülről, hogy a háború idejére, melynek színtere a Temesi Bánság délkeleti hegyvidéke volt, vonuljanak el biztosabb helyre. Midőn a háború befejezése után visszatértek Meszicsre, a monostort és templomát minden értékesebb tárgyaitól kifosztva találták. Szükségükben Sakabent Jovánovics József segíté meg őket, midőn 1798-ban a megviselt templomot kijavíttatá és új harangtornyot építtetett a templom mellé.

A főnökök nevét 1722-től kezdve ismerjük. Ekkor volt főnök a már említett *Stefánovics Mózes*, a monostor egyik legnagyobb jötevője és újjáalakítója. Utána hézag van. 1755-ben *Radivojevics Sylvester* következett. Utána *Dimitrievics Izaiás* hegumén 1773—1777. Ez utóbbi évben adta át Dimitrievics a zárdafőnöki hivatalt egy ismeretes szentendrei naszádos vajda család ivadékának, *Földvály Jánosnak*, a ki 7 szerzetessel 1788-ig állt a monostor élén. A további főnökök ezek voltak: *Vaszilyevics Mózes* 1788—1796; *Lusztina Vincze* 1796—1807; *Radivojevics Sinesius* 1807—1829; *Sakabent Jovánovics Arzén* 1829—1852; *Milánkovics Methodius* proto-

¹⁾ *Baróti*: Adattár.

²⁾ *Milleker*: Gesch. d. kön. Freistadt Werschetz.

syncei, mint administrator 1852—1853; *Nákó Antal* archimandrita, utóbb temesvári püspök 1853—1860. Ez utóbbi évtől *Milánkovics Methodius*.

A délmagyarországi görög monostorok 1777-ik évi reductiója alkalmával, a *semlaki* és *szedistyei* monostorok eltörülttévén, az ottani szerzetesek — miről alább szólunk — zárdáik összes ingóságaival együtt a meszicsi monostorba helyeztettek át.

Nagy kárt szenvedett a monostor az összes épületekben és a mezei gazdaságban 1816. évi június 21-én, mikor egy borzalmas égiháború, szélvihar és felhőszakadás valóságos istenítélet gyanánt zúdult rá Meszicsre. A különben is szilaj természetű Meszics-patak kilépett a medréből s a község házai mind víz alá kerültek. 86 lakóházat és 105 melléképületet elragadott a rohanó vízár és a szántóföldek vetéseit, valamint a viruló szőlőültetvényeket mind megrongálta. ¹⁾

Meszics monostoregyháza a verseczi gör. kel. szerb püspökség egyházi fenhatósága alá tartozik.

5. Bázias.

A kicsiny monostoregyház Krisztus mennybemenetelének emlékére van fölszentelve. A hagyomány szerint szintén szerb deszpoták alapítása.

Fekszik Temes és Krassó legdélibb érintkező csúcsában, Szokolovác falu határában, Krassó-Szörény vármegye moldovai járásában. Első okiratos említését 1581-ből bírjuk. ²⁾ Fekvése a Lokvahegy erdős, árnyas sziklaormozata aljában, a regényes folyású Al-Duna partján, valóban felséges és elragadó. A kupolás monostor a dunagőzhajózási és az államasági állomás palotaszerű épületei fölött emelkedik, szép nyaralóktól és gyümölcsös szőlőkertektől környezve.

Azelőtt Bázias volt Európa és Kelet forgalmának közvetítő állomása. Ez a kedvező helyzet a temesvár-orsovai vasútvonal megnyitásával megszűnt. Mindazonáltal Bázias jelenleg is

¹⁾ *Milleker*: Gesch. d. kön. Freist. Werschetz.

²⁾ *Milleker*: A verseczi gör. k. szerb püspökség multja.

jelentékeny közlekedési csomópont. Vasúti és hajóállomásán kívül van itt fővámhivatal, távíró és postahivatal, postatakarékpénztár, bor- és selyemtermelés, spiritusz- és pálinkafőzés. Jelenleg 513 lakosa van, köztük mintegy 120 magyar és 300 német. A szomszédos Szokolovácson 1387 szerb és 59 román lakik.

Báziáson kezdődik a történelmi nevezetességű aldunaparti regényes műút, Széchenyi István világhírű műve, mely Orsován át egész Oláhország határáig vezet. Tanulmányozására és a csodás szépségű Al-Duna megtekintésére évenként nagy számmal érkeznek bel- és külföldi vendégek Báziásra.

A monostort annyi támadás és dúlás érte, a hány ellenséges betörés történt hazánkba a déli és keleti szomszédok részéről. Azért nem tudott fejlődni s egy-két szerzetessel kizárólag a csekély lelkipásztori teendők végzésére szorítkozott. A török hódoltságban úgy látszik többször volt a vidék közbiztonságát veszélyeztető rablóbandák tanyája. Ezek számos esetben az elsáncolt monostorból intézték támadó kalandjait a környékbeli községekre. 1724. júl. 10-én is jelenti Rössler újpalánki kincst. főtitkartartó a temesvári adminisztrációnak: »dass die Räuber zu Pasiasech im Kloster an den Oberknesen Nicola schreiben liessen, womit er ihnen für die zwei ermordeten Räuber 200 fl. schicken soll; wenn nicht, so bringen sie zwei Unterthanen von Kusnitz um.«¹⁾ A zsványélet annyira elhatalmasodott Báziás vidékén, hogy a bánati katonai hatóságok félelmetes szigora évek mulva sem volt képes azt elfojtani. 1738 április 16-án újabb jelentéseket küld Temesvárra az újpalánki tisztartóság »über die beim Bassiaser Caludjer-Kloster geschehenen Räubereien.«²⁾ Ugyanazon évi július 2-án küldött hivatalos jelentésben: »das ujpalanckaer Verwalteramt erzählt umständlich, wie die Türken in Gemeinschaft der Räuber unsere Csaiken, die den Auftrag nach Columbacs zu fahren hatten, verfolgten und nicht einholten, und wie sie dann die Häuser und das Klösterl Basias in Brand steckten.«³⁾ A karlóczai patriarchák, a

¹⁾ Baróti: Adattár, I. 500—501. II.

²⁾ U. o. II. 28. I.

³⁾ U. o. II. 29. I.

versecki és temesvári püspökök, úgyszintén Temesvár, Versecz és Fehértemplom gazdag szerb polgársága újra és újra fölsegíté az ismételten elhamvadtt monostort, melynek összes irományai odavesztek. 1771-ben már csak egy szerzetes, *Nikolájevics Benjámin*, lakott a monostorban, miért is azt Mária Terézia királynő beszünteté. Azonban a múlt század elején önmagától ismét új életre támadt e monostoregyház. A beszüntetés után ugyanis egy remete maradt a monostorban a templom kiszolgálására és a zárdaépület őrizetére. A remetéhez idővel néhány vidékről érkezett hieromonach csatlakozott, kik a hívek alamizsnájából éltek s egész csendben újra kezdték a monostori életet.

6. Zlaticza.

Báziás, Ujpalánk és Fehértemplom közt, Temesmegye fehértemplomi járásában, szent Sabbas tiszteletére szentelt kisebbszerű görög monostor. Szerb hagyomány szerint a XV. századi szerbiai bevándorlások alkalmával alapították a magyar földre átköltözött deszpoták. Régi iratai a török háborúk alatt elvesztek. Történeti multja ismeretlen. Az 1717-ik évi kamarai jegyzék szerint, mint a palánki kerületbe beosztott hely, 32 lakott házzal került ki a török uralom alól.¹⁾ Templomát 1760-ban újra kellett építeni s valószínűleg maga a monostor is akkor épült. Régi időkben a monostornak állítólag terjedelmes földbirtoka volt, melyet a török hódoltságot követő osztrák absolutismus alatt a császári kincstár kobzott el tőle. 1771-ben két szerzetes lakott Zlaticzán: *Mikulovics Mihály* és *Stojánovics András*.

A versecki szerb püspökség fenhatósága alá tartozik.

7. Vojlovicza.

Épült Hertelendyfalva és Sztárcsova közt, Belgráddal és Zimonymyal szemben, a Duna balpartján, a mai Torontál vármegye pancsovai járásában.

¹⁾ Szentkláray: id. m. 25. I.

IV. Béla király 1247-ben szerződésre lép a jeruzsálemi templárius lovagrend nagymesterével, Rembalddal, átengedvén a rendnek Szörény egész tartományát oly föltétellel, hogy tartozék a tatároktól elpusztított délvidéket újra benépesíteni. Átadja továbbá nevezett rendnek »insuper etiam terram nomine *Woyla* iuxta Danubium, non longe a *Zemolin* existentem, a castro de *Crassou* exemptam, cum omnibus pertinentiis et utilitatibus suis, sicut *Nicolaus*, frater *Vgolini*, in perpetuitatibus tenuerat.«¹⁾

A szt. Mihály és Gábor arkangyalok nevére fölszentelt görög monostor régi hagyomány szerint 1383-ban alapított. Kissebbszerű zárdaépület, mely azonban a templommal együtt aligha régibb a XVIII. századnál. A régi zárda a félhold uralma alatt pusztult el. Csak egyes tárgyakat tudtak megmenteni. Ezek közt nevezetes egy szerb-szláv nyelven írt ú. n. »Mineus«, mely — miként a könyv utószavai mondják — »iratott *Száva* nevű hegumén idejében 7075-ik évben« (azaz Kr. u. 1667-ben).²⁾

Nincs rá adatunk, milyen állapotban került ki *Vojlovicza* a török hódoltságból. Az 1723—1725. évi *Mercy*-féle térképen jelezve van ugyan *Vojlovicza*, de a monostor és templom nincs feltüntetve. Az 1766-ik évi és az 1779-ik évi katonai mappákon már ott áll: *Kloster Wojlloviza*. Valószínű, hogy csak a törökök elvonulása után épült fel ismét.

A monostor szerzetesei nem igen akartak alkalmazkodni a temes-bánsági osztrák hatóságok által életbeléptetett új rendhez. Ez a rend többi közt a csempészetet is szigorúan tiltotta. De a barátok nem vették azt figyelembe. Kihágásaikról írott emlékek tanuskodnak. 1740. évi november 16-án jelenti az oppovai vámhivatal a temesvári adminisztrációnak: »dass es von einem *Kalugyer* vom *Voloviczer Kloster* mehrere *Fässer* *Weine* sequestrirte, weil sie unerlaubt eingeführt wurden.«³⁾ Úgy látszik politikai okok froghattak fenn, midőn kevésbé utóbb katonai karhatalommal be kellett a monostort záratni.

¹⁾ *Fejér*: Cod. Dipl. IV. 1. 452.

²⁾ *Stojanovics* L.: Stári szrpszki zápiszi i nátpiszi. (A belgrádi Tudom. Akadémia kiadása, I. 206. l.)

³⁾ *Baróti*: Adattár, II. 513. l.

»1743. 19. März. — Major *Gorschitz* berichtet dem hiesigen Generalen *Baron Scotty*, dass er die Einsperrung des *Kloster Vojlovicza* durch sein Commando eingezogen hat.«¹⁾ A hívő köznép mindazonáltal szerette ájtatosságát a monostorban végezni. Különösen nagyobb ünnepek alkalmával szokott ide zárandokolni. De a közbiztonsági állapotok régente oly rosszak valának az *Al-Duna* vonalán, hogy a csatangoló zsványok miatt az országutakon egyáltalában nem lehetett bátorságosan közlekedni. Így 1743-ban április 15-én jelenti a pancsovai kinestári tisztartóság a temesvári adminisztrációnak: »dass die Räuberbande des *Harambascha* *Andrea* sieben raitzische dortige Inwohner, die sich am ersten Ostertag in das *Kloster Voloicza* verfügen wollten, gefangen habe.«²⁾

1771-ben a következő barátok laktak a monostorban: *Stefánovics Spiridion* archimandrita, *Popovics József*, *Istvánov Germán*, *Petrovics Simon*, *Mariánovics Tivadár* és *Popovics Joanilius*.³⁾

Vojlovicza jelenleg a verseczi gör. k. szerb püspökség közvetlen egyházi felsőbbsege alatt áll.

IV.

Eltűnt monostorok.

1. Szrediste.

A hajdani magyar *Szerdahely* (*Zerdahel*). A régi *Krassó* vármegye tartozéka. Fekszik *Nagy-Zsám* és *Versecz* közt, *Versecztől* északkeleti irányban, jelenleg *Temesmegyében* a verseczi járásban. Első említése 1355-ben történik. Csorto, *Bajla* és *Golucz* faluval volt szomszédos helység.⁴⁾ 1362-ben *Antal*, szerdahelyi kovács, egyességre lépett *Lőrincz* *krassói* alispán előtt *Eng* vagy *Heng* *Mihálynak* *János* nevű szücsmester

¹⁾ *Baróti*: Adattár, II., 387. l.

²⁾ U. o. I., 369. l.

³⁾ *Zeremszki*.

⁴⁾ *Csánki*: Magyarország tört. földrajz. II., 107. — Tört. és Rég. Értesítő *Temesvár*, VIII. 88. l.

fiával, ez utóbbi házának az előbb nevezett által elkövetett fölperzselése ügyében. 1411-ben pedig bizonyítják Krassó vármegye alispánja és szolgabírái, hogy remetei Himfy István *Zeredahel* lakosságát (universos cives et hospites) és annak minden szomszédjait eltiltotta, hogy az ő falujában, Bács-tövissén, részbirtokait elfoglalják, vagy bármi módon elsajátítsák. 1425-ben arról nevezetes Szerdahely, hogy egyik fia, vagy birtokosa, Szerdahelyi Imre (János fia), Krassó vármegye alispánja volt.¹⁾

Magyar lakossága a mohácsi vészt követő évtizedek veszedelmei közepette veszett ki, vagy tán elvonult innen a Maroson túlra levő véreihez. A magyarok üresen hagyott helyeit szerbek szállták meg s ekkor lett a »Szerdahely« eredeti magyar helynévből szerb fordítással »Szrediste«.

Görög monostoregyházát, egyidőben a szt-györgyi és meszicsi zárdákkal, János szerb deszpota építé szt. Mihály és Gábor arkangyalok tiszteletére. Ez az épület azonban a török hódoltság alatt teljesen leégett. Összes régi iratai is elpusztultak. De maga a község (Veliko Szrediste) nem pusztult el. Az 1717-ik évi kincstári jegyzék szerint 72 lakott házzal szabadult ki a félhold uralma alól.²⁾

1771-ben még fennállott a szredistei görög monostor, de már utolsó éveit élte. Csak két rendes szerzetes lakott benne: *Dimitrievics Jezaiás* helyettes hegumén (ki 1747-ben jött ide a szerbországi Vracevnicza monostorból) és *Vujanovics Mihály* (ki 1766-ban költözött ide a szerbiai Drácsa nevű zárdából). Ideiglenesen tartózkodott a szredistei monostorban Bogicsevics Nikodém troiczai zárdafőnök Herczegovinából s az ő diákonusa, Szávics Alexius.³⁾

Mária Terézia 1777-ben megszünteté a szredistei monostort. Öröklött földbirtokát a kincstár vonta magához.

¹⁾ *Pesty*: Krassó vm. tört. II. k., 2. r., 211. l.

²⁾ *Szentkláray*: id. m. 26. l.

³⁾ *Zeremszki*.

2. Kuszics.

Állott közvetlenül a zlaticzai monostor szomszédságában, attól északra. Szűz Mária születésének emlékére volt felavatva. Alapításának kora ismeretlen. Monostora és temploma 82 lakott házzal megviselve ugyan, de mégis kikerült a török uralom alól. 1725-ben Nikolics Vulin, kuszicsi »oberknéz«, a saját költségén kijavíttatta a templom és monostor épületeit. A Temesi Bánság korszakában garázda rablóbandák fészke volt Kuszics. A mit róla ebből az időszakból tudunk, mind a futóbetyárok és utonálló szegénylegények bűnös kicsapongásairól szól. 1734-ben a Mehádiára utazó kuszicsi »oberknézt« zsványok fogják el az uton és 400 aranyat vesznek el tőle.¹⁾ 1738. június 10-én 100 főből álló török csapat jön át a Dunán s minthogy a községből a lakosság mind elmenekült, az »oberknézt« más két emberrel együtt elfogják és magukkal hurcolják.²⁾

Az administratio különféleképp igyekezett segíteni a sokat zaklatott községen. 1734-ben selyemgyárat létesített, hogy az elszegényedett lakosság számára jövedelmi forrást nyisson;³⁾ 1740-ben ígás marhát küldött a népnek, »um ihre Felder zu bearbeiten, damit ihnen diesfalls Aushilfe geleistet werde.«⁴⁾

A rablótámadások ezalatt szakadatlanul ismétlődtek. »1742. 13. May. — Das ujpalkanauer Verwalteramt berichtet einen Räubereinfall in das Dorf *Kusitza*, wo sie den Richter aufgesucht, jedoch nicht gefunden haben und sie, durch die Unterthanen abgeschreckt, ihre Richtung gegen das Kloster *Baschias* nahmen.«⁵⁾ S minthogy a rablóbandák folytonosan támadták a községet, a lakosság pedig lázongott a felebbsalók ellen, a temesvári hadparancsnokság kénytelen volt 1752-ben 15 emberből álló katonaseregét beszállásolni a községbe.⁶⁾

A monostorban, mely a verseczi szerb püspökséghez tar-

¹⁾ *Baróti*: Adattár, II. 534.

²⁾ U. o. II. 29.;

³⁾ U. o. II. 535. 43.

⁴⁾ U. o. II. 30.

⁵⁾ U. o. II. 32.

⁶⁾ U. o. II. 49. 273.

tozott, 1771-ben már csak három barát tartózkodott: *Andrejevics Paiszej*, *Markovics Theodosius* és *Ivánovics Fetronius*.¹⁾

Legfelsőbb rendeletre 1777-ben a kusziesi monostor el lett törölve s nem is támadt fel többé. Ingatlan vagyonát konfiskálta az állam.

3. Partos.

A régi monostor egykoron Torontál megyében a mai Berzava-csatorna jobbpartján állott, a hol a térkép Ó-Partost jelzi, néhány kilométernyire a szentgyörgyi monostortól dél-nyugati irányban. A pápai tizedszedők 1332—1336. évi lajstromában római kath. plebániának említetik »de medio Tymisy et Burza«. Plebánosa Albert 12 banális pápai adót fizetett.²⁾ Többször fordul elő XV. századi okleveleinkben is. 1401-ben *Simony Miklós* említetik, mint partosi részbirtokos.³⁾ 1406-ban *Fodor János de Partas* Egerszegre kirendelt királyi ember volt.⁴⁾ 1415-ben *Paulus de Partas* ügyvéd.⁵⁾ 1418-ban *Andreas de Parthas* királyi ember, Remetei Istvánnak Benke Péter ellen való peres ügyében.⁶⁾ 1481-ben *Parthasy Imre* és *András*, Pál fiai, tiltakoznak az ellen, hogy a király *Magyarparthas* és *Thothparthas* temesmegyei helységeket eladományozza.⁷⁾ 1494-ben és 1497-ben *Andreas* és *Emericus de Parthas* királyi emberek Csáky Mihály beiktatásánál, annak Jobbágy, Apácza, Mura, Oszlár stb. zálogjogi birtokaiba.⁸⁾ Ortvaynak a pápai tizedjegyzékek alapján készített térképén látjuk, hogy a jelenleg Torontálban, hajdan Temes megyében fekvő *Patos* = *Partas* község egészen közel feküdt az ősi Krassó-megye nyugati határaihoz. Magyar- és Tótpartos később nyilván

¹⁾ Zeremszki.

²⁾ *Monum. Vaticana.* (Rationes Collector. Pontif.)

³⁾ *Pesty*: Krassó vm. tört. (Oklvtr. III. 241.)

⁴⁾ U. o. III. 259.

⁵⁾ *Kállai*-cs. ltr.

⁶⁾ U. o.

⁷⁾ Er. okl. a kolosmonost. convent levéltárában. Idézve *Ortvaynál*: Magyarország egyh. földleírása 467. l. és *Csánkinál*: Magyarország tört. földrajza, II. 56. l.

⁸⁾ *Csáky*-cs. ltr.

egyesült egymással. A különbség a kettő-közt eredetileg nem lehetett másegyéb, mint hogy a község egyik részét magyarok, a másikat szlávok lakták. Régi kath. plebániája helyén a XV. és XVI. században szerbek telepedtek. Az ő deszpotáik építették szt. Mihály és Gábor arkangyalok tiszteletére a partosi *görög monostort*, melyben a szerbiai néppel jött szerzetesek egy részét helyezték el. A karlóczai érseki levéltárban megvan a partosi monostornak egy 1771. évi leltára, melyben olvasható, hogy »a csákovai kerületben fekvő Partos monostor, igen régi hagyomány szerint, a XV. század végén *Brankovics János* deszpotá által alapítottatott.«¹⁾

Kétségtelen, hogy a partosi monostor 1571-ben már fennállott. Bizonyítja ezt a partosi monostorból származó s jelenleg a szt-györgyi zárdában őrzött egy XVI. századi szerb-szláv nyelvű evangéliumos könyv, mely 1562-ben nyomtatott a Mrksina-egyházban. A könyv tábláján ez a följegyzés áll: »*Ezt a könyvet, a szent és isteni Evangéliumot, a szt. Mihály és Gábor arkangyalok tiszteletére felavatott Partos-zárdának ajándékozta Crnogóracz Lőrincz hieromonachus Kr. u. 1571-ben.*« Bizonyítja továbbá ugyancsak a szt-györgyi monostorban őrzött, azelőtt a partosi zárda tulajdonában volt egy 1529-ik évben írt szerb-szláv nyelvű szertartásos könyv is, melyben a következő följegyzés olvasható: »*Ez a könyv József temesvári metropolita tulajdona 1655-ben.*« Későbbi kézzel írva: »*A ki önként hagyta el püspökségét és Partos monostorba költözött, hol néhány évig élt és aztán meglért az örök nyugalomra, hol a szentek alusznak.*«

Van a szt-györgyi zárda könyvtárában még más két emlék is a partosi monostorból. Az egyik egy kézírásos szerb-szláv nyelvű ú. n. *Mineus* 1529. évből. A benne olvasható följegyzés így szól: »*Ez a könyv Hopovo monostor tulajdona. A belgrádi egyház használatára Euthymius esperes kezéhez adatott 7147. évben (= 1639) Gábor hieromonach főnöksége alatt. Azután átadatott Partos monostornak 7163. évben (= 1655) Neophytus hieromonach főnöksége idején. Ha pedig ott valami veszély fenyegetné, akkor adassék vissza ismét*

¹⁾ Zeremszki.

*Hopovo monostornak.** — A másik emlék szintén szerb-szláv nyelvű, kézzel írott *Mineus* 1623-ból. A következő jegyzet van benne: »*Ez a könyv Hopovo zárda tulajdona. Partos monostornak adtuk. Ha ott valami veszcly forogna fenn, úgy ismét Hopovo monostor tulajdona legyen.*»¹⁾

1771-ben 6 szerzetes lakott a monostorban; *Gruics Pachomius* hegumén, *Stanesulovics Vincze*, *Milicsévics János*, *Popovics Bazil*, *Raniszávlyevics Procopius* és *Bélics Ábrahám.*²⁾

A görög keleti szerb monostorok újjászervezése alkalmával 1777-ben Partos, mint Szent-György közelében fekvő s éppen azért a hitélet szempontjából fölösleges monostor, eltöröltetett. A tulajdonát képező tárgyak a szt-györgyi zárda tulajdonába mentek át. A szerzetesek más monostorokba helyeztetvén, Partos parochiális egyházzá alakult.

4. Semplak.

Hajdan *Kis-Somlyó* (Kis-Somlya). Vár és helység a régi Krassó megyében s illetve az Árpád- és Anjou-kori mezősomlyai megyében. Jelenleg Temes megye tartozéka a dettai járásban, Detta és Denta közt keleti irányban, Nagy-Semplak (a hajdani Mező-Somlyó, vagy Nagy-Somlyó) közelében.

A mezősomlyai főispán emléke már 1270-ben merül fel. 1277. és 1319-ben újra találkozunk a *Comitatus de Sumplio*-val és a *Comes de Mezeusumlou*-val. Itt írta alá IV. László király 1290-ben egyik okiratát és hosszasan tartózkodott Mező-Somlyó várában. Itt időzött 1366-ban nov. 9-én Nagy Lajos király is. A XIV. századi okiratokban szintén gyakran szerepel Mező-Somlyó. Jelentősége mellett bizonyít, hogy már 1343-ban, 1364-ben és 1370-ben *civitas*-nak, városnak nevezetik, lakosai pedig polgároknak, *cives*. 1364-ben Kont Miklós nádor, 1370-ben László nádor opuliai herceg, 1378-ban Garai Miklós nádor, 1409-ben Ozorai Pipo főispán Krassó vármegye nemességével *prope civitatem Mezeusumplyo* közgyűlést tartottak. Ez időben kezdődött Mező-Somlyó hanyatlása. 1417 és 1424-ben már *oppidum*-nak nevezetik.

¹⁾ Zeremszki.

²⁾ U. o.

A XV. századtól kezdve Mező-Somlyó némelykor *Nagy-Somlyó* néven fordul elő, jeléül annak, hogy Mező-Somlyó várán kívül és annak közelében már egy másik, egy kisebb erődtmény keletkezett, melyet ellentétben a nagyobbikkal *Kis-Somlyónak* neveztek el. És csakugyan Kis-Somlyó várának emléke 1404-ben merül fel először, midőn Ozorai Pipo temesi főispán és a kir. sókamarák grófja meghagyja Kis-Somlya nemes várnagyainak és a krassói alispánoknak, hogy gyertyánosi (gertyenyesi) Csép Jakabot és Miklóst ne gátolják Gyertyánoson (Gertyenyesen) a vára építésében.

Hunyadi János kormányzósága alatt, különösen Kinizsinek győzelmes balkáni hadjáratai idején, mint már ismételve említém, ezrenként költöztek át a szerbiai családok Délmagyarország alsó részeibe. Hihetőleg akkor szállták meg *szerb vendégnépek* Érd-Somlyót, Mező-Somlyót, Kis-Somlyót és e várak egész környékét is. Thallóczy Frank szörényi bánnak egy 1437. évi levelében, melyet Himfy Miklós és Himfy Frank krassói alispánokhoz intézett, már meg vannak különböztetve a *cives* és *hospites* de Somlou.

A somlyai várak 1431 táján még mint királyi várak szerepelnek, később azonban, nem tudni milyen jogcímen, a Hunyadiak birtokába jutottak. Midőn aztán Hunyadi János 1448-ban Murát szultánnal szerencsétlenül hadakozott, Brankovics György szerb deszpota elfogatta őt Szendrőn és felszabadítása béréül többi közt Somlyó várát is kicsikarta tőle. Ez ugyanis nem tartozott Brankovicsnak azon első adományú magyarországi birtokai közé, melyeket Zsigmond királytól kapott. 1458. augusztus 20-án Mátyás király is megerősíté György deszpótát és fiát Lázárt Somlyó birtokában.¹⁾

A XV. század második felében, vagy a XVI. század elején, mikor a somlyai szerb lakosság már erősen megfészkelte magát, sőt újabb bevándorló csapatokkal is szaporodott, építhették Brankovics György ivadécai — mint Somlyó birtokos földesurai — a *somlyai görög monostoregyházat Boldogasszony bemutatása tiszteletére*. Nem Érd-Somlyó, Mező-Somlyó, vagy

¹⁾ *Pesty*: Krassó vármegye története, II. k., 2. r. 165—176. II. — *Ortvay*: Magyarország egyh. földleírása 488—489. II. — *Csánki*: Magyarország tört. földr. II., 95—96. II.

Kis-Somlyó bekerített váraiban építették a szentélyt, mely az egész vidék szerb lakosságának lelkipásztorsági középpontja lón, hanem nemzeti szokásuk szerint künn emelték azt föl a szabadban, eleven víznek mentén és erdőségek árnyékában, a hol most Kis-Semlak áll, hajdan pedig Kis-Somlyó állott.

Milyen sorsa volt Kis-Somlyónak és görög monostoregyházának 1552 után a török uralom alatt, adatok hiányában nem tudjuk megmondani. Nehezen pusztult el egészen, minthogy egészen a szomszédos Mező-Somlyót sem pusztítá el a török. Az Ortelius által 1665-ben kiadott térképen még mint tornyos hely van feltüntetve. Hajdani szép magyar nevét azonban éktelenül eltorzította a magyarul nem beszélő szerb és oláh lakosság. Bárány Ágoston szerint az oláhok *Sumlicsnak*,¹⁾ Böhöm Lénárd szerint *Sumiga*-nak nevezik.²⁾ A Sumlics és Sumiga nevek ma már alig vannak használatban. A szerbeknél a *Semlyug* név használatos. A fennállott monostoregyházat is *Semlyug zárdának* írják ugyan, de a nép az ő köznyelvén Kis-Somlyót, hol a zárda állott, még ma is *Monastir*-nak nevezi. A zárda helyét a térképek »Prnyáva-Klastrom« névvel jelzik. Jelenleg a *Nagy-Semlak* és *Kis-Semlak* helynevek vannak hivatalos használatban, a mely nevek csak a XVIII. század elején jöttek divatba. Az általam kiadott 1723. évi Mercy-féle térképen már a »Semlak« nevek vannak feltüntetve. A hajdani vár kissé észak felé »Schloss« névvel van a térképen megjelölve.³⁾

1771-ben már csak 3 szerzetes lakott a monostorban: *Markovics Genadius* helyettes főnök, *Maximovics Joannitus* és *Novákovics Nicephorus*.⁴⁾

A magyarországi görög monostorok újjárendezése alkalmával Mária Terézia 1777-ben véglegesen beszüntette a semlaki monostort. Ingó tulajdona — mint már fennebb említém — a meszicsi monostornak jutott. Szerzetes lakóit máshová helyezték el. Földbirtokát a karlóczai patriarcha-örökösök többször ismételt kérelmezései daczára bekebelezték az elárve-

¹⁾ Temes vármegye emléke, 92. l.

²⁾ Temesvári Banat I. 33. l.

³⁾ Száz év Dél-Magyarország u. tört. A. térkép.

⁴⁾ *Zeremszki*.

rezendó temesi-bánsági kincstári javak tömegébe. 1782-ben Nagy- és Kis-Semlak, a többi bánati kincstári földbirtokkal együtt, árverés alá került. *Osztóics János* temesmegyei tisztviselő vette meg potom áron a saját maga és fivérei, Péter és György számára. Mikor 1803-ban okt. 4-én a három *Osztóics* beiktatása végbement, megjelent a csanádi káptalan előtt a meszicsi gör. monostoregyház vikáriusa, *Jankovics*, »et nomine Vincentii Lussina, archimandritae monasterii S. Joannis Bapt. de Monte Messich, contradictionem suam interposuit tenore sequenti: Infrascriptus vigore praesentium nominibus et in personis fratrum hieromonachorum monasterii *Kis-Semlak*, alias *Mali-Semlyug* nuncupati, ex benigna ordinatione gloriosae reminiscenciae divinae imperatricis et reginae Mariae Theresiae, retentis juribus in praedictum monasterium *Kis-Semlak*, omnesque appertinentias ejusdem et beneficia, monasterio Messich incorporatorum, statutioni et introductioni dominorum *Osztóics* in dominium possessionis *Kis-Semlak*, consequenter etiam donationi et impetrationi, in quantum juribus praememoratorum fratrum monasterii *Kis-Semlak* praejudicaret, solemniter contradico, etc.«¹⁾ Ez az ellenmondás természetesen mitsem használt. A kis-semlaki (kis-somlyai) görög monostor földbirtoka annyi évszázad után ismét világi urak kezére jutott. A kamara felajánlott ugyan a meszicsi monostornak kárpótlásul ugyanannyi földet a Versecz és Jabuka közt elterülő határban, de csakhamar visszavette azt és némi terményekkel elégíté ki a zárdát.²⁾

Kis-Semlak a verseczi szerb püspökség egyházmegyéjéhez tartozott. A monostor eltörlése után világi papok vezetésével gör. kel. n. e. plébánia vette át a hívek lelki gondozását.

¹⁾ *Protocollum Exped. Regnicol. Capituli Eccles. Csanád.* Tom. VII. p. 186.

²⁾ *Zeremszki*.

V.

5—12. Önmaguktól megszűnt kisebb vidéki szerb monostorok.

Szegedtől lefelé a Tisza balpartja hosszában görög monostorok léteztek: *a) Szent-Iván* ker. szt. János tiszteletére, hol most az uradalmi magtárak vannak. *b) Török-Kanizsán*. A Csanád-nemzetség ősi monostorán (Kanizsa-Monostorán) kívül — régi szerb hagyományok szerint — egy összláv görög hitű monostor állott fenn közvetlenül a Tisza partján, a mai Józseffelva irányában, hol most magas domb emelkedik. *c) Török-Becsén*, a Brankovicsok egykori birtokán. Még ma is áll a Tisza-parton egy XVIII. századi szerb kápolnácska, melyet a nép »monasztir«-nak (zárdának) nevez s mely a hagyomány szerint a török időkben elpusztult kalugyer-monostornak a helyén épült. A kápolnácskát felhagyott régi temető környezi, minthogy Becse hajdani szerb lakossága az elpusztult monostor szentelt földjében kívánt temetkezni. *d) Nagy-Becskereken*, a hajdani becskerei vár keleti kapuján kívül, a hol most a gradnauliczai (váraljai) külváros parochiális szerb temploma áll. Itt erdőség terült el régen, melynek közepén emelkedett a szintén Brankovics-alapítású görög monostoregyház, a török hódoltsági időkben a becskerei görög keleti szerb püspökök rezidenciája. A győzelmes zentai csata után, hihetőleg 1698-ban, *Diákovics Izaiás* szerb püspök egy ideig szintén ebben a zárdában vonta meg magát. Ma már semmi nyoma sincsen.¹⁾ Ugyanis Rabutin, császári lovassági tábornok, ebben az évben javíttatá ki az elhanyagolt állapotban levő becskerei várat. Mikor Jenő herceg Becskereknél ütötte fel táborát, ezt a várat tette meg a Temesvár és Belgrád ellen intézendő sztratégiai műveletek alapjává. Minthogy azonban félni lehetett, hogy a törökök megelőzik a herceg hadi készülődéseit és nagy erővel újra áttörnek a Dunán, a minék az előjelei a császári hadak mozdulataiban és a Becskerek körül

¹⁾ *Szentkláray*: A becskerei vár, 45—46. II. — *Ortvay*: Nagy-Becskerek helytörténete. (Tört. Adattár.)

portyázó török-tatár csapatok szakadatlan támadásaiban máris mutatkoztak: Diákovics nem tartotta bátorságosnak a becskerei monostorban való tartózkodást s a szerb lakosság menekülő családjával együtt Borosjenőre távozott, hol a XV. század óta fennálltak még a szerb egyházi élet maradványai. Borosjenőről kormányozta aztán Arad, Zaránd, Csanád és Temes megyék görög hitű szerb népét egész 1706-ig, mikor Rákóczy hadai Erdély nagy részét elfoglalván, lejjebb húzódtak a Kőrös felé és Borosjenőt is bizonytalanná tették. Ekkor aztán Diákovics kénytelen volt székhelyét a császári hadaktól védett Aradra áttenni, hol egy Antal nevű gróf kapitánytól telket vásárolt, melyen a máig is meglévő gör. kel. szerb templomot építé.¹⁾ — A mai Temes megye területén kisebb görög hitű szerb monostorok voltak még a következő helyeken: *e) Rohoncán*, *f) Monostoron*, *g) Galádon* és *h) Füzesen*, a verseczi hegységben. Ez utóbbi monostor terjedelmes alapfalai még ma is látszanak. A helyet, a hol most fejlett szőlőkultúra virágzik, »Monasteriste«-nek nevezi a szerb nép.²⁾

E szerint a hivatalosan beszüntetett és az idők folytán önmaguktól megszűnt délmagyarországi szerb monostoregyházak száma 12. — *A még most is meglévő monostorokkal együtt fennállott tehát a XV—XVI. század óta a Tisza-Duna-Maros-közén összesen 17 görög hitű szerb monostoregyház.* Ennyinek az emlékét lehetett itt följegyezniem.

¹⁾ *Márki*: Arad vm. tört. — *Fábián G.*: Arad vm. leírása.

²⁾ *Müllerer*: Gesch. d. kön. Freistadt Werschetz, I. 52. l.